קנין הלכה

3



מראי מקומות

מס׳ 4

חודש שבט תשפ"ג

הלכות מקואות

יו"ד סימן רא מסעיף ג, וסימן רב

קנין הלכה

Dirshu
דרשו ד' ועזו
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף נ

מקור הדין הינו במשנה [פ"ה מ"ה], לפי פירוש הר"ש שפירש מה דאיתא במשנה "נוטפין שעשאן זוחלין", על מקוה שנפרץ בשפתו ונעשו מימיו זוחלים ונפסל עי"ז המקוה. והרמב"ם מפרש פירוש אחר במשנה, וכפי שהובא לעיל [סעיף יד], ולפי שיטתו אין משנה זו עוסקת כלל בפסול של זוחלין. גם הרא"ש הסיק שפירושו של הרמב"ם הוא המחוור, ולפי שיטתם המקור לפסול זוחלין הוא במשנה [פ"ה מ"ו] בית הלל אומרים אין מטבילין בחרדלית.

ונחלקו הראשונים בדין זה:

[א] הרא"ש [סי' יא] נקט דאם המקוה נפרץ והמים שבו זוחלין, יש להבחין בין שני מקרים:

א. אם יש ארבעים סאה מן הנקב ולמעלה ה"ז כשר לטבול בו, דאותם ארבעים סאה אינם נחשבים זוחלים. [וראה להלן בסמוך שנחלקו בדעת הרא"ש אם יכול לטבול גם במים הזוחלים שלמעלה, או שצריך להרכין ראשו ולטבול מן הנקב ולמטה].

ב. אם אין ארבעים סאה מן הנקב ולמטה כל המקוה פסול, דאין כאן ארבעים סאה שאינם זוחלים.

[ב] המרדכי [שבועות ריש סי' תשמה] נקט שאם המים זוחלין בחלק העליון של המקוה נפסל כל המקוה, וכן סתימת לשון הר"ש, ומשמע דאף כאשר יש מ' סאה למטה ממקום הזחילה מ"מ המקוה פסול. וכן לשון הטור בהביאו שיטה זו, דחשוב כולו כזוחלין, וכן פירש בספר גידולי טהרה ובשמלה [ס"ק פז] את השיטה הזו.

בטעם הדבר כתב החזו"א [תניינא סי' ח ס"ק ד] דמיא מבלבלי וכולו זוחל.

ולכן הזהיר המרדכי שלא ימלאו את המקוה על כל גדותיו, דאל"כ יפסל המקוה בשעה שנכנם לטבול בו והמים יצאו לחוץ.

<u>להלכה</u>: השו"ע הביא רק את דעת הרא"ש שהיקל באופן שנשארו מ' סאה מן הנקב ולמטה, והרמ"א הביא שיש מחמירין, וסיים דטוב להחמיר לכתחילה.

<u>טבילה בזוחלין שלמעלה לשיטת הרא"ש</u>

הפוסקים נחלקו בדעת הרא"ש אם באופן שיש מ' סאה מן הנקב ולמטה יכול לטבול גם בזוחלין שלמעלה:

א. בשו"ת התשב"ץ [ח"א סי' יז] כתב דיכול לטבול גם בזוחלין שלמעלה, וכן כתב בספר לחם ושמלה [שמלה אות פו].

ב. המהרי"ק [שורש קנו] כתב דלהרא"ש אין לטבול במים העליונים, וכן כתב החזו"א [סי' ח ס"ק ד ובליקוטים סי' ד ס"ק א].[1]

ביאורים והערות

1. והנה לפום ריהטא נראה מלשון הרא"ש כשיטת התשב"ץ, דכתב וז"ל אבל אם ישאר במקוה מ' סאה ואינו סותם אלא כדי להרבות מים לא מיקרי הווייתו ע"י טומאה, ולהך פירושא אם ישאר במקוה ארבעים סאה לכו"ע מותר לטבול בו אף כשהוא זוחל מלמעלה, כיון שעיקר המקוה אינו זוחל עכ"ל. ולכאורה משמע דטובל בו אף בחלק הזוחל מלמעלה [וכפי שכתב הרא"ש לעיל מיניה בדעה הראשונה שהביא דאף כשנשארו מ' סאה מן הנקב ולמטה פסול, דמ"מ כשהוא טובל הוא טובל גם במים העליונים שהם זוחלים]. אמנם החזו"א [ליקוטים סי' ד ס"ק א] כתב דלא יתכן להתיר לטבול במים האלו שאינם מחוברים כלל למקוה הואיל וקטפרס אינו חיבור, וכמו שנקט הגר"א [ס"ק צא], דמה לי קטפרס היוצא חוץ מגומת המקוה ומה לי כנגד המקוה. אלא כתב החזו"א דכוונת הרא"ש שבכה"ג שעיקר המקוה אינו זוחל מודה ר' יוסי שיכול לעצור את הזחילה שלמעלה אף ע"י דבר המקבל טומאה, שכיון שעיקר המקוה הווייתו בטהרה נטפל גם החלק העליון של המקוה לעיקר המקוה וטובל בו, אך זה דוקא כאשר אכן עצר את הזחילה ע"י דבר המקבל טומאה וכל המקוה מחובר באשבורן,

קנין הלכה

מראי מקומות

כתב הגר"א [סוס"ק צא] דלפי הרא"ש הסובר דזחילה פוסלת רק כשלא נשארו מ' סאה מהנקב ולמטה, ה"ז פוסל אף בזחילה שאינה ניכרת, והדברים טעונים ביאור.
דין זחילה שאינה ניכרת מבואר להלן [סעיף נא].

<u>בדברי הרמ"א במקוה הבא ממעיין</u>

מקור דברי הרמ"א במהרי"ק [שורש קנו] המובא בב"י.
והנה המהרי"ק עצמו חידש דמים הבאים מן המעיין ונקוו באשבורן ונפסק חיבורם למעיין, אפ"ה שם מעיין עליהם, ואף אם אח"כ נפרץ המקוה ונהיה זוחל אין בכך פסול, דהמעיין אינו נפסל בזוחלין.
והש"ך [ס"ק קח] מציין למה שכתב לעיל [ס"ק ל] לחלוק על המהרי"ק, אלא דכל שנפסק החיבור למקור המעיין תו אין שם מעיין עליו ונפסל בזוחלין, ולכן הש"ך דוחק להעמיד את דברי הרמ"א במקוה המחובר למעיין.[2]

ועיין פת"ש [ס"ק לד] שהביא את דברי השו"ת מעיל צדקה [סימן לט] שהסכים להש"ך, והוסיף המעיל צדקה לבאר דאף כאשר יש חיבור למעיין אין היתר דזוחלין אלא לזחילה של המעיין מן המקום שבו נקוה ואילך, אבל אין כח למעיין לטהר מים אחרים ולהכשירם בזוחלים. ונפק"מ שאם יהיה מקוה בסמוך לזחילת מעיין ומחובר לו כשפופרת הנוד, ומקוה זה נפרץ ומימיו זוחלים, אין חיבור זה מועיל להכשיר את מי המקוה הזוחלין, דחיבור למעיין מטהר רק שאובין [וכן מועיל להשלים לשיעור מ' סאה אם המקוה חסר], אך אין חיבור למעיין מכשיר זוחלין, וראיה מדחייש אבוה דשמואל שלא לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין, ולא הכשיר את הנוטפין מכח חיבורם למעיין, והטעם משום שהם זוחלין.

<u>סתימת הסדק בדבר המקבל טומאה</u>

נתבארה כאן שיטת הראשונים הסוברים דאין להכשיר מקוה אלא אם הווייתו ע"י טהרה, משא"כ אם הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה.[3]
ונחלקו הראשונים אם גם מניעת זחילת המים על ידי סתימת הסדק בדבר המקבל טומאה נחשבת הווייתו על ידי טומאה:

א. הר"ש [פ"ה מ"ה] והמרדכי [שבועות סי' תשמה] נקטו שגם מניעת הזחילה פסולה אם נעשתה בדבר המקבל טומאה.[4]
ב. הרא"ש [סי' יא] נקט דמניעת זחילה אינה בכלל הווייתו ע"י טומאה.[5]

ביאורים והערות

אבל כל זמן שלא עצר את הזחילה אין לטבול במקום הזוחל.
[יש להוסיף שביאור זה מדוייק היטב בלשון הרא"ש, שכתב שאם ישאר במקוה מ' סאה לכו"ע מותר לטבול בו אף כשהוא זוחל עכ"ל, ולשון לכו"ע בא לומר דאף לר' יוסי דאסר להעמיד הזחילה בדבר המקבל טומאה הכא מודה, ואם נפרש דהרא"ש מיירי כשלא העמיד את הזחילה כלל, א"כ אין זה ענין למחלוקת ר' יהודה ור' יוסי בהעמדת זחילה בדבר המקבל טומאה].
2. וע"ע בחזו"א [ליקוטים סי' ו ס"ק א] שהאריך לתמוה על כל דברי מהרי"ק שם. [ועיי"ש בחזו"א שעשה הבחנה בין היכי שהמים עדיין זוחלין מכח זחילת המעיין, דבזה מסתברים דברי המהרי"ק דחשיב כמעיין אף שנפסק חיבורן למעיין, ובין היכי שהמים שנפסק חיבורם למעיין נקוו באשבורן, דבזה תימה הוא לומר שדינם כמעיין לטהר בזוחלין, כמבואר במשנה (פ"ה מ"א)].
3. כשיטת הר"ש והרא"ש, ודלא כהרמב"ם והיראים שנקטו שרק במעיין נאמר דין זה דקפדינן שתהא הווייתו ע"י טהרה.
4. הר"ש אזיל לשיטתו שפירש את המשנה שנוטפין שעשאן זוחלין סומך אפילו מקל וכו', בדין זה של סתימת סדק כדי למנוע זחילה. ולפי"ז מפורש במשנה דר' יוסי פוסל גם מניעת זחילה ע"י דבר המקבל טומאה, ואף אם אדם אוחז בידו מקל ומעכב על ידו את הזחילה ה"ז פסול כיון שהאדם אוחז את המקל.
5. הרא"ש הוכיח דבריו ממשנה ערוכה [פ"ה מ"ו] דאם יש חרדלית של גשמים [דפסולה לטבילה לפי ב"ה משום דזוחלת] גודר בכלים

קנין הלכה

מראי מקומות

והשו"ע הביא בסעיף זה את דעת הר"ש והמרדכי בסתמא, ואת דעת הרא"ש שהיקל בזה הביא כיש אומרים.

<u>אופנים שונים של מקוה שמימיה זוחלים</u>

מלבד הציור שבשו"ע [כאן] שנפרץ המקוה או נסדק ומימיו זוחלים, הובאו באחרונים אופנים נוספים שבהם יוצאים מי המקוה לחוץ, יש מהם שנפסלו מחמת הזחילה ויש מהם שלא נפסלו:

א. מקוה של מי גשמים אשר נכנסת אליו אמת המים של מי גשמים ויוצאת ממנו, מפורש במשנה [פ"ג מ"ג] להיתר, והרא"ש [סי' יא] למד ממנו שאם יש במקוה מ' סאה שאינם זוחלים, אין זחילה שמעל המים האלה פוסלתן.

ב. מקוה מלא מים כשרים על כל גדותיו, וכאשר הטובל נכנם בו נשפכים המים העליונים לחוץ, כתב המרדכי [שבועות סי' תשמה] דכל המקוה פסול משום שאובין, והרא"ש נחלק עליו.

ג. מקוה שמימיו נשאבין לחוץ ע"י משאבה ששואבת ע"י צינור הנתון במקוה, או שהמים נשאבים מכח תכונת גישתא ובת גישתא [עיין בגמ' ע"ז דף עב:], נקטו האחרונים שגם זה בכלל מקוה הזוחלת.[6]

ד. אוצר זריעה אשר מי העיר שהם מים שאובין נכנסין אליו ונזרעים בתוכו ויוצאים אל בור הטבילה, כתב החזו"א ליתן את הצינור שממנו מגיעים מי העיר עמוק בתוך בור הזריעה למטה מהנקב שיוצאים בו המים אל בור הטבילה, כדי שלא יהא חשש שהזריעה היא במים הזוחלין מלמעלה. ובספר ויחי יוסף הקשה דע"י עצה זו גרע טפי, דכל מי המקוה מתעוררים לצאת מכח מי העיר היוצאים מהצינור ונעשים גם המים האחרים זוחלים. אמנם דברי החזו"א מפורשים במשנה [פ"ו מ"ח] "היה עליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה", ובסתמא כשופך מהחבית אל המקוה נכנסים המים קצת בעומק המקוה, ואפ"ה מפורש במשנה דהוי זריעה מעליא.[7]

ה. מחט הנתונה על מעלות המערה והיה מוליך ומביא במים, ועושה כמין גל העולה על המעלות וחוזר למקוה, הרי זהו טבילה מעליא למחט, ואין בזה פסול זוחלין כיון שהמים מחוברים למקוה והולכים וחוזרים והכל מקום אחד, והוי כזחילה במקוה עצמה ממקום למקום דאין ע"ז שם זחילה. ועיין להלן [סעיף נה] בענין הטובל במקוה והמים יוצאים לחוץ וחוזרים, שגם בזה אין פסול שאובין.[8]

ו. שני מקואות סמוכים זה לזה ובכותל המפריד ביניהם יש נקב כשפופרת הנוד, אם המים שבשני המקואות עולים מעל הנקב אין חשש זחילה במים העוברים ממקוה למקוה [כגון בשעה שנכנם אדם וטובל באחד המקואות], כיון שהנקב מאחד את שני המקואות והוי כמים העוברים ממקום למקום בתוך בור אחד, וכעין הך דינא דלעיל במחט הנתונה ע"ג מעלות המערה.

ביאורים והערות

ועושה אשבורן וטובל שם, אף שהכלים מקבלים טומאה [כמבואר במשנה דהכלים עצמן שגודר בהם לא הוטבלו, ומשמע דבעו טבילה].

6. והיה מקום לדון דאף להפוסלים בזחילה שאינה ניכרת כלל במים אם לא ישארו מ' סאה במקוה [הגר"א], היינו דוקא כשיש סדק וסוף המים לצאת לחוץ, ולא באופן שכח חיצוני שואב אותם. [אמנם המים שניכרת תנועתם אל צינור המשאבה וכבר נעקרו לצאת לחוץ ניחא טפי להחשיבם כזוחלין].

7. ומוכח מזה דבכה"ג לא חשיב זריעה בזוחלין או שזריעה בזוחלין מהני.

8. ובשו"ת אג"מ [ח"א סי' קי] למד מדין זה דה"נ מים הנשאבים מהמקוה אל מסנן [פילטר] וחוזרים, אין בזה פסול זוחלין כיון שיוצאים וחוזרים. ולכאורה יש לדון דדוקא כאשר המים חוזרים באופן טבעי אל המקוה, אמרינן דגם המעלות היורדות למקוה וכן השטח שמחוץ למקוה המשופע אל המקוה כלול בעצם המקוה, והוי זה כזחילה בתוך המקוה, אבל בשאיבה הנ"ל לאחר שיצאו המים מהמקוה לא היו חוזרים אליו באופן טבעי אלא מכח פעולת המשאבה, וכל כה"ג לא מצינו שהכשירו הפוסקים.

קנין הלכה

מראי מקומות

ז. שני מקואות סמוכים זה לזה ובכל אחד מ' סאה ובכותל המפריד ביניהם אין שיעור שפופרת הנוד, והמים שבשני המקואות מכסים את הנקב, נסתפק החזו"א [ליקוטים סי' ו ס"ק ב] אם המים העוברים ממקוה למקוה נחשבים זוחלים, והביא שבתשובת בית שלמה [יו"ד סי' נ] הכשיר בזה, וחידש סברא דלא מיקרי זחילה בעומק המים,[9] והחזו"א כתב שאין לדברים אלו יסוד בגמ' ובפוסקים, ולא הכריע החזו"א בספק זה.[10]

ח. שני מקואות סמוכים שבכותל המפריד ביניהם יש שיעור שפופרת הנוד, אך המים אינם מגיעים עד הנקב, והוגבהו המים שבצד אחד ע"י טבילת אדם והמים מקלחים בקילוח אל המקוה השני, כתבו האחרונים שיש בזה פסול של זחילה כיון שהניצוק אינו חיבור[11], וכ"ש כשאין בנקב שיעור שפופרת הנוד.[12]

אמנם כתב החזו"א שאם הנקב גדול והמים אינם יוצאים בקילוח אלא נגררים על הכותל, הו"ל קטפרס וחשיב כזוחל ממקום למקום במקוה, וסיים בצ"ע.

<u>סעיף נא</u>

מקור הדין בדברי הרשב"א [שער המים שער ב] המובאים בב"י, ועיי"ש שחילק בין מקוה שנפרץ שמימיו יוצאים והם זוחלים ופסולים, לבין מקוה שניקב ומימיו נוטפים מעט מעט, או מקוה שמימיו נבלעים בקרקע מעט מעט, שהמקוה כשר.

ומצינו גם בראי"ש [סי' יא] שכתב דלפי מה שפירש הוא את המשנה [פ"ה מ"ה דלא כהר"ש] אין מקור לפסול מקוה שנסדק ומימיו יוצאין לחוץ. ועוד הביא הרא"ש מהמשנה [פ"ב מ"ו] דגודר בכלים וטובל אף שקצת מן המים יוצאים מבין הכלים, שהרי לא נזכר במשנה שצריך לטוח הכלים בסיד.

ובשו"ת הרא"ש [כלל לא דין ד] הוסיף הרא"ש שבתורת כהנים [פרשת שמיני] אמרו אי מה מעיין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין וכו', ומשמע דזוחלין הוי דומיא דזחילת מעיין, שכל המים זוחלין והולכים ממקום למקום.

והוסיף הרא"ש דגם הר"ש לא פסל אלא במקוה שנפרץ על שפתו, והיינו שנפרץ כ"כ עד שכל מימיו זוחלין ומתנענין לצאת.

וכתב בשו"ת אמרי יושר [ח"א סי' קכז] שהאחרונים נקטו שהרשב"א [בשער המים] והרא"ש נחלקים בענין זה, דהרשב"א הכשיר רק במים המנטפין טיפין טיפין, אך מים היוצאים בקילוח ה"ז בגדר זחילה הניכרת ופסול, והרא"ש לא פסל אלא בנפרץ המקוה כ"כ שכל המים מתנענעים לצאת.

וכתב האמרי יושר שבספר דברי חיים ובשו"ת בית שלמה נקטו להחמיר במחלוקת זו כהרשב"א, והיינו דאין להקל אלא כשהמים מנטפים מעט מעט או נבלעים בקרקע מעט מעט, ולא במקלחין בקילוח.

ביאורים והערות

9. הבית שלמה הביא ראיה לשיטתו מזה שהפוסקים שעסקו בנקב המחבר מקוה שאין בו מ"ס למקוה שיש בו מ"ס דנו רק על הכשרת המקוה החסר, ולא דנו כלל על פסילת הטבילה במקוה המלא משום הזחילה הנוצרת בשעה שטובל [שהמים מוגבהים והם זוחלים למקוה השני כדי להשתוות]. והחזו"א כתב דאין ראיה זו מכרעת, די"ל דאה"נ, מאחר שהמקוה החסר פסול ממילא משתמע שגם הטבילה במקוה המלא פסולה.

10. עיין בחזו"א שדן לומר סברא שלא יהא בזה פסול זוחלין, וז"ל דאפשר כיון דסוף סוף יש חילוק בכל המים והן אשבורן, מה שהמים במקוה אחד גבוהים לא מיקרי זוחלין עכ"ל, וצ"ב.

11. ורק בספר מי נדה להגר"ש קלוגר זצ"ל נקט להכשיר בזה, דס"ל שהנקב כשפופרת הנוד מאחד לגמרי את שני המקואות דהוי כאילו אין כותל ביניהם, אף שהמים אינם מגיעים אל הנקב.

12. והוסיף החזו"א שם דאף באופן שיש נקבים בין המקואות גם למטה מן המים [לכאורה כונתו אף לנקבים כשפופרת הנוד], וטבל והוגבהו המים, והמים זוחלין בניצוק מנקב העליון, ה"ז פסול מטעם זוחלין.

קנין הלכה

מראי מקומות

ומהחזו"א [תניינא סי' ח ס"ק ד וליקוטים סי' ו] נראה קצת דסובר דאין מחלוקת בין הרא"ש להרשב"א, וגם הרא"ש מודה שאם יש נקב אשר ניכרת במים שסביבו זחילה אל הנקב, הרי אותם מים פסולים וגם ממעטים ממ' סאה, ומאידך משמע דנקט להלכה דהמים הרחוקים מהנקב ואשר אין ניכרת בהן זחילה אל מקום הנקב אינם פסולים.

<u>בדברי הגר"א ס"ק צו</u>

עיין בהגר"א [ס"ק צו] שתמה על עיקר דברי המחבר שהעתיק את דברי הרשב"א דלא פסלינן אלא זחילה הניכרת, דכתב הגר"א דהרשב"א לשיטתו שפסל אף כשיש מ' סאה מן הנקב ולמטה, ופסול זה הוא אכן רק בזחילה הניכרת, אבל להרא"ש שנקב פוסל רק כשלא ישארו במקוה מ' סאה אין להקל אף בזחילה שאינה ניכרת.

ולכאורה צ"ע דהא מראיית הרא"ש מהא דגודר בכלים, מוכח דבכל גווני מכשרינן זחילה שאינה ניכרת, שהרי לא נאמר במשנה שטח בסיד עד גובה שיאספו בין הכלים מ' סאה.

<u>להלכה</u>: עיין בשו"ת נוב"י [תניינא סי' קלז] ובשו"ת חתם סופר [סי' ריא] שנקטו לדינא להקל בזחילה שאינה ניכרת, וכן נקט החזו"א [תניינא סי' ח ס"ק ד וליקוטים סי' ו], אמנם לכתחילה נהגו להקפיד מאד שלא תהא זחילה כל שהיא במקוה.

<u>סעיף נב</u>

מקור הדין של עירוב המקוואות וחיבורם זה לזה ע"י נקב כשפופרת הנוד בכותל המפריד ביניהם הוא במשנה [פ"ו מ"ז] ויבואר דין זה להלן בסמוך.

מלבד דין זה של עירוב המקואות מצינו במשנה [ביצה דף יז:] דמשיקין את המים בכלי אבן לטהרם, והיינו שאפשר לטהר מים טמאים ע"י שיתן את הכלי שבו נתונים המים בתוך המקוה עד שישיקו מי המקוה למים שבכלי, וע"י זה נטהרו המים הטמאים. ובגמ' [פסחים דף לד:] קראו להשקה זו של המים הטמאים בשם "זריעה".[13]

ודנו האחרונים אם עירוב המקואות זה לזה ע"י חיבור כשפופרת הנוד מועיל גם הוא מדין זה של "זריעה", או דאינו מתורת זריעה רק דין בפני עצמו של חיבור המקואות זה לזה ע"י הנקב כשפופרת הנוד.[14] והרא"ש [פ"ז בבא קמא סי' ב ובתשובה כלל לא סי' ב] כתב שהוא מטעם זריעה.

דין זה של השקה בין שני מקואות מועיל להכשיר כמה פסולים, אך אינו מועיל לכל פסולי מקוה:

א] שני מקואות שבכל אחד מהם עשרים סאה, והם מחוברים זה לזה ע"י נקב בכותל שביניהם כשפופרת הנוד, מהני החיבור להכשירם והרי הם כמקוה אחד שיש בו ארבעים סאה. [ר"ש פ"ו מ"ז].

ב] מקוה שאוב הסמוך למקוה כשר ויש נקב בכותל שביניהם, נכשר גם המקוה השאוב. ונחלקו הראשונים אם להכשר זה של שאובין בעינן גם נקב כשיעור שפופרת הנוד או דסגי בחיבור כל דהו, ויתבאר בע"ה להלן [סעיף נג].

ג] גם פסול של הווייתו ע"י אדם, שלדעת כמה ראשונים דין המים שבאו בידי אדם כדין מים שאובין, [וכדלעיל סעיף לט], ולדעת

ביאורים והערות

13. ועיין רש"י [ביצה יז: ד"ה ושוין] שכתב וז"ל ואין עוד טהרה במקוה לכל מאכל ומשקה אלא למים, ולא בתורת טבילה אלא בתורת זריעה כדאמרינן בפסחים, עכ"ל.

[ומצינו עוד טהרת אוכלין טמאים ע"י זריעה (משנה תרומות פ"ט מ"ז) שתילי תרומות שנטמאו ושתלן טהרו מלטמא].

14. עיין בספר גידולי טהרה [בשו"ת שבסוף הספר סי' י] שחקר בזה, ותלה בחקירה הנ"ל את השאלה אם במקוה שאוב הניתר בהשקה ע"י נקב כשפופרת הנוד סגי בזה שתהא השקה לרגע אחד, או דבעינן שיהא נקב ההשקה פתוח בזמן הטבילה, ויבואר בע"ה להלן בסעיף זה.

קנין הלכה

מראי מקומות

הראב"ד הוי פסול בפ"ע לפי שאינו דומיא דמעיין, נכשר ע"י עירוב מקואות.[15]

ד] מקוה שהווייתו ע"י דבר המקבל טומאה נטהר ע"י נקב כשפופרת הנוד, שהרי במקוה שנעשה שאוב ע"י שמילא בכתף ונתן למקוה מצוי גם חסרון של הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה, ואפ"ה נקטו בפשיטות דמקוה שאוב נטהר ע"י עירוב מקואות.

ה] בר"ש וברא"ש [פ"ה מ"א-מ"ב] בשם התוספתא מבואר דאף שטבילה בתוך כלי פסולה מהתורה לכו"ע [גם להסוברים דפסול שאובין מן התורה], מ"מ אם הכלי מחובר כשפופרת הנוד אל המעיין או אל מקוה שבצידו, ה"ז מותר מן התורה לטבול אף במים שבכלי, אלא שחכמים גזרו באופנים מסויימים[16] שלא לטבול באופן זה, גזירה שמא יטבול בכלי שאינו מחובר למעיין או למקוה.

ומאידך אין עירוב מקואות מועיל להכשיר פסול של מקוה זוחל, דאף אם מקוה זה יהא מחובר למקוה שאינו זוחל אין הזוחל נכשר בכך, דאפילו במקוה אחד אם חלק מהמים שבו זוחלין נפסלים הזוחלים לכו"ע, כמבואר לעיל [סעיף נ]. וכן אין עירוב מקואות מועיל למים שנשתנה מראיתן, וכמבואר בש"ך [לעיל ס"ק סז] דאם נשתנה מראיתן של חלק ממי המקוה, אין טובל במים אלו אף שנשארו מ' סאה מי כשרים.

<u>בדברי הרמ"א "וקילוח המים יהיה כרוחב הנקב"</u>

בספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק צה] הביא את דברי הריב"ש [סי' רצב] שעירוב המקואות צריך להיות באופן שהמים עומדים ושוקטים, והיינו אשבורן, ולא כשהמים בתנועה, שאז לפעמים הוי בגדר קטפרס שאינו חיבור. וכתב דלפי"ז לשון הרמ"א שכתב "קילוח המים" אינו בדוקא, דלא עסקינן במים המקלחין, אלא הכוונה ששיעור המים יהיה כרוחב הנקב, וכן הוא במקור הדין בריב"ש, ולכן כתב השמלה שאם יש מקוה סמוך למקוה וביניהם נקב כשפופרת הנוד, ואחד המקואות ריק ממים והמים מקלחין מהמקוה המלא אל הריקן ה"ז פסול משום שהמים זוחלים.[17] וכן מבואר בחזו"א שבאופן זה יש פסול זוחלין.

<u>השקה לרגע אחד כדי לטהר שאובין</u>

מקוה חסר הנכשר ע"י השקה למקוה אחר אינו כשר אלא כל זמן שההשקה קיימת, אך אם נסתם נקב ההשקה נפסל המקוה, כך מבואר בשו"ת הרא"ש [כלל לא ס"ד], וכן פשוט דלא עדיף ממקוה שהיו בו מ' סאה ונחסרו ממנו מים.

ומאידך גיסא, מים טמאים שהיו בכלי והושקו למקוה, דנטהרו משום זריעה [כפי שהובא לעיל מהמשנה ביצה דף יז: ומהגמ' פסחים דף לד.] נשארו בטהרתם גם לאחר שבטלה ההשקה.

ונשאל הרא"ש [בשו"ת כלל לא ס"ב] לענין שאובין שהושקו למקוה כגון ע"י נקב כשפופרת הנוד, ואח"כ נסתם הנקב, אם נשאר המקוה בהכשירו, או דקפדינן שההשקה תהא קיימת בזמן הטבילה. וכתב הרא"ש להוכיח דסגי בהשקה לרגע אחד, מהמשנה שהובאה להלכה [בסעיף נה] דג' מקומות של כ' כ' סאה והאחד מהן שאוב והוא מן הצד, וירדו שלשה וטבלו והמים עלו ונתערבו, הטובלים טהורים והמקואות טהורים, ומבואר דאף שנתבטלה ההשקה נשאר גם המקוה השאוב בטהרתו.

ביאורים והערות

15. ולענין אם בעינן בזה כשפופרת הנוד, הדבר תלוי לכאורה בשאלה אם הך פסול דהווייתו ע"י אדם הוא מן התורה, דאם הוא פסול מן התורה בעינן שפופ"נ, ואם מדרבנן ה"ז תלוי במחלוקת הראשונים דלהלן [סעיף נג].

16. לפי הר"ש גזרו כאשר הכלי קבוע בקרקע, ולפי הרא"ש גזרו בכל כלי שאיני בתוך המקוה או המעיין רק עומד בצידו.

17. ונחלק בזה הלחם ושמלה על הגאון ר"ש קלוגר בספר מי נדה שכתב דאין זחילה בכה"ג, ונסתייע מלשון הרמ"א שכתב "קילוח המים", והלחם ושמלה כתב שלשון זה של הרמ"א אינה בדוקא, ואולי ט"ס הוא וצ"ל "שיעור המים" כפי שהוא בריב"ש.

קנין הלכה

מראי מקומות

והש"ך [ס"ק קיב] הביא שרבינו ירוחם כתב שנסתפקו בזה המפרשים,[18] ולכן כתב הש"ך שיש להחמיר בזה לכתחילה. ובשו"ת נוב"י [תניינא סי' קמא] כתב שראיית הרא"ש מהמשנה הנ"ל מוכרחה ואין צורך להחמיר בזה. וגם בשו"ת חתם סופר [יו"ד סי' ריב] כתב דלית דחש לש"ך [ס"ק מא ום"ק קיב].[19]

ובספר גידולי טהרה [בשו"ת סי' י] האריך להחמיר בנידון זה, וכתב להוכיח מכמה ראשונים שסוברים דאם נפסקה ההשקה א"א לטבול.[20] אך בספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק צה] דחה ראיותיו, אמנם לדינא כתב [לחם ס"ק רי] את דברי הש"ך דטוב להחמיר לכתחילה.

<u>אפילו דבר שברייתו מן המים ממעט בשפופרת הנוד</u>

מקור הדין במשנה [פ"ו מ"ז], ולכאורה יש לשאול [וכן הקשה התו"ט] דהא דבר שברייתו מן המים נחשב כמים עצמם, וטובלים בו אף אם כל המקוה נעשה ממנו, ואיך יתכן שימעט בשפופרת הנוד.

א. להסוברים דדבר שברייתו מן המים אין טובלין בו אלא אם ריסקן [עיין לעיל סעיף לג שהבאנו את דברי המג"א (סי' קם ס"ק יז) והלבוש והנוב"י והחזו"א שכתבו דדוקא בריסקן טובלין בהם] אתי שפיר דהכא מיירי בשלא ריסקן.

ב. בגליון מהרש"א כתב דלא אירי הכא בדברים שברייתן מן המים אלא בדברים שברייתן מן הרקק והן גדלים במים, שאלו אין דינן כמים ולכן הם ממעטין בשפוה"נ.

ג. בספר גידולי טהרה [גבא ס"ק סד] כתב שלענין עירוב מקואות בעינן שיוכל להיות קילוח מים מזה לזה ברוחב שפופרת הנוד, ודבר מוצק כמו יבחושין אף שדינו כמים, מ"מ אינו מערב מקואות, וכן משמע בבית יוסף. והוסיף הגידו"ט דנראה שגם שלג וקרח ממעטין בשפופרת הנוד אף להשיטות שטובלין בהן גם כשלא נימוחו [עיין לעיל סעיף ל], והובאו דבריו בדרכי תשובה [ס"ק רצ].

מסתימת לשון הפוסקים משמע שדין מיעוט משיעור שפופרת הנוד נאמר אף באופן שהדבר הממעט מונח באופן עראי, ולא רק אם מבטלו שם, ואין זה כדין מיעוט בחלון לענין אהל המת שרק דבר שמבטלו בחלון מבטל משיעור טפח על טפח כמבואר בגמ' [ב"ב דף יט.] בסוגיא דרקיק.

<u>צירוף נקבים דקים לשיעור שפופרת הנוד</u>

הב"י מביא מרדכי [שבועות סי' תשמו] בשם ראבי"ה שכתב שאם יש נקבים דקים המצטרפין יחד לשיעור שפופרת הנוד הרי זה מועיל. מקור דברי הראבי"ה במשנה [פ"ו מ"ה] דשק וקופה מטבילין כלים בתוכן אף כשאין בפיהן כשפוה"נ, ופירש הראבי"ה

ביאורים והערות

18. כתב החזו"א [תניינא סי' ג סוס"ק ז] שלשיטת הראב"ד הפוסל נתן סאה ונטל סאה גם בשאובין [ולא רק במי פירות], כ"ש שאם השיק מקוה שאוב למקוה כשר ואח"כ סתם את נקב ההשקה, דנפסל השאוב דהוי כאילו נטל עתה את הכשר. וסיים דאפשר שלזה נתכוין רבינו ירוחם דנסתפקו המפרשים בדין השקה שנתבטלה.

19. החת"ס איירי לענין מקוה שהיה עמוק מאוד, והיו מוסיפים בו הרבה מים שאובין עד שהגיעו המים אל נקב בכותל המקוה, ונשפכו ממנו למקוה סמוך, ובציור זה המים השאובין נזרעים ממש בתוך המקוה הראשון ולא רק מושקים למקוה בנגיעה בעלמא, וזה דומה לנידון הש"ך [ס"ק מא]. אמנם הנוב"י והחת"ס לא חילקו בין הציורים של זריעה ושל השקה והכשירו את שניהם. ובספר גידולי טהרה [בשו"ת סי' י] כתב לחלק בין המקרים [וכן מוכח ברבינו ירוחם, שבנידון של שאובין שנזרעו במקוה כתב להתיר אם יצאו אח"כ השאובין למקוה אחר, ואילו בנידון של השקה הביא שנסתפקו המפרשים].

20. ולגבי ראיית הרא"ש מהמשנה דג' מקואות, כתב הגידו"ט די"ל דלא איירי במקוה שכולו שאוב, אלא במקוה של מים כשרים שנפסלו בג' לוגין, דקיל טפי דזה מדרבנן לכו"ע. והשמלה כתב דדוחק לאוקמי בהכי, ועוד דמנין לן לחלק בין שאובין לשאובין בלי הכרח.

קנין הלכה

מראי מקומות

הטעם משום שהנקבים הדקים שבשק ובקופה מצטרפין לשיעור. והקשה הראבי"ה על עצמו מהגמ' [חגיגה דף כג.], דאם חילק את המקוה בסל או בגרגותני הרי זה פוסל, ואמאי לא נימא דיש כאן נקבים כשפוה"נ, וכתב הראבי"ה דהתם מיירי שחילק את המקוה באופן שאין מ' סאה במקום אחד,[21] משא"כ אם בצד אחד יש מ' סאה אין סל מחלק את המקוה הואיל ויש בו נקבים המצטרפין יחד לשיעור שפוה"נ, וכן נקטו לדינא השו"ע והרמ"א.[22]

ועיין פת"ש [ס"ק לח] שהביא שכמה מגדולי האחרונים חלקו על פסק השו"ע והרמ"א שנקטו כהמרדכי, דבראשונים אחרים משמע דלא כוותיה.[23]

ולדינא דעת החכם צבי והמשכנות יעקב [סימן מה] והלחם ושמלה [לחם ס"ק ריג] דאין מצרפין נקבים לשיעור שפוה"נ, וגם החזו"א [תניינא סי' ט ס"ק ג] כתב שאין לעשות מעשה להקל בספק דאורייתא.

לפי שיטת האחרונים הנ"ל שחלקו על פסק השו"ע, דאין מצרפין נקבים לשפופרת הנוד, עוררו בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סי' רה] ועוד אחרונים על המצוי במקואות של טבילת כלים שעושים רשת או כעין סל של מתכת במקוה כדי שלא יפלו כלים למקוה, להזהר שיהיו המים שבתוך הרשת או הסל מעורבין למי המקוה על ידי נקב כשפופרת הנוד, או שיצופו המים על פיהם.

והנה משיטת הראבי"ה הנ"ל יוצאת גם חומרא, דמקוה שיש בו מ' סאה מכוונות ונתן בתוכו שק וקופה, לא יוכל לטבול כלים בתוכם, כיון שאין מחוץ להם שיעור מ' סאה לא יחשבו המים שבתוכם מחוברים להם, [ולדעת שאר הראשונים הכל מצורף כיון שהשק והקופה לא חשיבי ובטלי לגבי המקוה]. וכבר הקשה זאת המשכנ"י [שם] על הראבי"ה, דמפשטות המשנה משמע דטובלין בשק וקופה גם במקוה מצומצם, וע"ע חזו"א שנסתפק בציור הנ"ל אם אכן חיישינן לחומרא לשיטת הראבי"ה שאין לטבול בשק ובקופה.

ביאורים והערות

21. לא נתפרש בראבי"ה אם באופן ששני המקואות חסרים מהני נקב אחד גדול בשיעור שפוה"נ, [ולפי"ז נמצא דתרי גווני נקבים איתנהו, כשיש בצד אחד מ' סאה מצרפין נקבים, וכאשר אין בצד אחד מ' סאה רק בצירוף שני המקואות, בעינן שיעור שפוה"נ בנקב אחד], או דס"ל דאין מצרפין כלל ב' מקואות חסרים ע"י נקב. ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק צו] נקט שלפי הראבי"ה כששני המקואות חסרים לא מהני שום נקב לצרפן.

22. יש לעיין עד כמה בעינן שיהיו הנקבים קרובים זה לזה, דלא מסתבר שנקבים רחוקים יצטרפו. ובספר גידולי טהרה [בשו"ת שבסוף הספר סי' יא ד"ה עוד יש] כתב דנראה דבעינן שבמקום הנקבים יהיה הפרוץ מרובה על העומד או עכ"פ פרוץ כעומד. וקצ"ע דלכאורה בסל וגרגותני מצוי שאין הנקבים מרובים על העומד.

23. החכם צבי [סי' מ] הביא מרש"י [חגיגה דף כב] שמבואר בו דהדין של "חילקו בסל" דפסול נאמר אף כשיש בצד אחד שיעור מקוה, שהרי הגמ' למדה זאת מהא דארעא חלחולי מחלחלא ואפ"ה בעינן מ' סאה ביחד, ופירש"י דאיירי לגבי החופר בצד הנהר ויש נקבים דקים המעבירים מים מהנהר לחפירה, ואפ"ה בעינן שיהיו מ' סאה בחפירה ולא אמרינן שהיא מחוברת לנהר שיש בו מ' סאה.

עוד כתב החכ"צ דמה שמצינו במשנה [פ"ו מ"ה] דשק וקופה מטבילין בהן כפי שהן ולא בעינן שפוה"נ, הוא משום שהם אריגים נקובים שאין להם שום עמידה במים, ולא חשיבי לחצוץ כלל, וכן משמע בר"ש [שם], ולא כביאור הראבי"ה שכתב שהקולא של שק וקופה הוא משום צירוף נקביהם. ועוד כתב החכ"צ שבסל וגרגותני שאינם מיני אריג ויש להם קיום ועמידה בפ"ע, אכן בעינן שיהא בפיהם שיעור שפוה"נ, וכך מבואר בגמ' [חגיגה שם] ולא כראבי"ה שמצרפין הנקבים.

ובשו"ת משכנות יעקב [יו"ד סי' מה] הביא מהרמב"ם ומהתוספתא דהחופר בצד הנהר וחלחלו מים לחפירה הרי הם כמי תמציות, ומבואר דכדי שיוכלו לטבול בהן בעינן מ' סאה, ולא אמרינן שהחלחולים מחברים את החפירה לנהר.

גם בספר לחם ושמלה [לחם ס"ק ריג] הסכים לחכ"צ דאין מצרפין נקבים לשיעור שפוה"נ.

קנין הלכה

מראי מקומות

מקוה שחילקו בסל או בשק

כתב הרמ"א דאם חילק את המקוה בסל או בשק באופן שאין שיעור מ' סאה יחד נפסל המקוה. מקור הדין בגמ' [חגיגה דף כב.] לפי ביאור הראבי"ה הנ"ל, דאיתא בגמ' אמר רבא סל וגרגותני שמילאן כלים והטבילן טהורים, ומקוה שחילקו בסל ובגרגותני הטובל שם לא עלתה לו טבילה, ופירש הראבי"ה שהחילוק בין הדין הראשון לבין הדין השני ד"חילקו בסל" הוא דבדין השני איירי שאין שיעור מקוה בצד אחד.

ולפי הראשונים החולקים על הראבי"ה צריך לבאר מתי אנו דנים את השק המונח במקוה כטפל אליו ומתי הוי כמחיצה המחלקת.[24] והחכם צבי [סי' מ] כתב שאם מי המקוה מקיפין את השק מכל צד, אז בטלו המים שבתוכם למקוה, משא"כ כשעשה מהן מחיצה. ובחזו"א [תניינא סי' ט ס"ק ג] כתב הטעם משום שאין לשק קביעות ונוח הוא להבטל, וכיון שאינו מקבל מים כלל בטל הוא למקוה, משא"כ כשעשאו מחיצה.[25]

סעיף נג

מקור הדין במשנה [פ"ו מ"ח] לפירוש הר"ש [ולזה הסכים הרשב"א בשער המים פרק י]. דבמשנה איתא מטהרין את המקואות העליון מן התחתון ע"י שמביא סילון ונותן ידו תחתיו ומשיקו כשערה, ופירש הר"ש דאיירי באופן שיש בכל אחד מהמקואות מ' סאה אלא שהעליון שאוב, וכיון ששאיבה דרבנן הקלו שא"צ השקה בשיעור שפופרת הנוד אלא סגי בכשערה.[26] [והוסיף הר"ש דאפשר שמטעם זה הקלו גם שההשקה תועיל בצינור שהוא קטפרס].[27]

ודעת הרא"ש [סי' טו] שגם מקוה שאוב אינו נטהר אלא בנקב כשפופרת הנוד,[28] והביא הדרכי משה את שיטתו, וזו השיטה

ביאורים והערות

24. דמסתבר שאם יעשה מחיצה משק או שאר מיני בדים הרי זה מחלק את המקוה כמו שסל וגרגותני מחלקים, ובעינן שיהא נקב כשפוה"נ לפי החולקים על הראבי"ה.

25. ולכאורה אין כוונת החזו"א בדוקא כשהמחיצה עשויה לקבע, אלא כל שעשאה בדרך של מחיצה הרי זה חולק את המקוה אף כשדעתו לסלקה אחר זמן מועט.

ולענין פילטר המונח בתוך המקוה ומחובר בו באופן קבוע, יש לדון אם דפנותיו חולקות מקום לעצמן, ואם לא יהא חיבור כשפופרת הנוד אל תוך הפילטר נדון אותו כמקום לעצמו, [ונפק"מ שזחילת מי המקוה לתוכו עלולה להיחשב במקרים מסויימים כזחילה אל מחוץ למקוה], או דכיון שהפילטר הוא מתשמישי המקוה והוא מונח בתוכו ומוקף במים מכל צד, יש לדון שאינו חולק מקום לעצמו כלל, א"נ שייחשב כעין עוקת המערה וחורי המערה המובאים להלן [סעיף נח] שנחשבים בכל גווני כמעורבים עם מי המקוה, ועוד דדופן הפילטר נקובה כשפוה"נ ורק המסנן הנתון בתוך הדפנות חוסם את הפתח, ומסנן זה עשוי כעין יריעת בד ודמי לשק וקופה הבטלים למים, ואף שהם מונחות כאן בקביעות מ"מ מוציאים אותו מידי כמה ימים לצורך נקיון ואין זה קביעות גמורה, [וממילא לא שייך לדון על פסול של זחילה]. ולענין מעשה הורו גדולי ההוראה שאין לחדש דברים במקוה העשוי לטבילת נשים ואין ליתן שם פילטר.

26. המפרשים התקשו דהא הר"ש עצמו כתב לעיל [פ"ב מ"ג] דמקוה שכולו שאוב פעמים שהוא פסול מן התורה, אם מילא בכלי המקבל טומאה ונתן ממנו למקוה, ורק בשאוב בכלי אבנים אין פסול דאורייתא. וכתב התוי"ט [לעיל פ"ב מ"ג] שהר"ש יעמיד את המשנה [פ"ו מ"ח] בשאוב בכלי אבנים. ובספר גידולי טהרה כתב דהר"ש יעמיד את המשנה במקוה שרובו כשר רק נפסל בג' לוגין מים שאובין.

27. וכתב החזו"א [תניינא סי' ג ס"ק יב] דאף שהר"ש כתב זאת בדרך אפשר, מ"מ כן מוכרח, ונקט כן החזו"א לדינא.

28. ולגבי המשנה [פ"ו מ"ח] שדי בהשקה כשערה, עיין בפירוש הרא"ש [שם] שהעמיד דמיירי שכאשר מילא את הסילון היה בו שיעור מים כשפופרת הנוד, אך מיד ירדו המים למקוה התחתון ונשאר חיבור כשערה. [והמפרשים התקשו בביאור דברי הרא"ש, דאם בתחילה היתה השקה גמורה, א"כ לשיטת הרא"ש [המובאת בסעיף נב] כבר הוכשר השאוב אף אם אח"כ נסתם נקב ההשקה, ולמה הצריכו כאן שתשאר השקה כשערה]. ולפי ביאור זה של הרא"ש אין מקור כלל להקל בהשקה בשאוב, וא"כ מסתבר דלהרא"ש גם במקוה שרובו מים כשרים ונפסל בג' לוגין לא סגי בהשקה כשערה אלא בעינן שפופרת הנוד, וכך כתב בספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק צח], וזה דלא כהש"ך

קנין הלכה

מראי מקומות

המובאת ברמ"א להחמיר גם בשאוב, וסיים הרמ"א דכן יש להורות.

ונחלקו הט"ז והש"ך בביאור דברי הרמ"א:

א. הט"ז [ס"ק סג] כתב דכאשר כתב הרמ"א בתחילת דבריו דאיירי רק בפסול שאיבה דרבנן, נתכוין למקוה שרובו כשר אלא שנפסל בשאובין [שבזה דעת הרמ"א לעיל (סעיף ג) שכולו שאוב פסול מהתורה]. ולפי"ז כשכתב הרמ"א [בסוף הסעיף] דיש חולקין ומצריכים נקב כשפופרת הנוד ושכן ראוי להורות, קאי אף על מקוה זה שרובו כשר ונפסל בג' לוגין.

ב. הש"ך [ס"ק קיז] כתב שברמ"א בתחילת דבריו התייחס לשיטת השו"ע שהיקל בשיעור כשערה רק בשאיבה דרבנן, דלהשו"ע אפילו כולו שאוב הוי מדרבנן . וע"ז סיים הרמ"א [בסוף הסעיף] דיש חולקין, דסוברין דכולו שאוב דאורייתא וממילא אין להקל בכשערה, וכן יש להורות.

וכתב הש"ך דלפי"ז במקוה שרובו כשר ונפסל בשאובין יודה הרא"ש דנכשר בהשקה כשערה וא"צ שפופרת הנוד, וכך תתפרש המשנה [פ"ו מ"ח] לדעת הרא"ש.

ובספר לחם ושמלה [בשמלה ס"ק צח] הביא את דברי הגידולי טהרה שכתב דלפי פירוש הרא"ש במשנה שם אין הכרח לחדש השקה בשיעור כשערה, ומסתבר שבכל גווני החמיר דבעינן כשפופרת הנוד אף במקוה שרובו כשר, וכן כתב החזו"א [תניינא סי' ד סוס"ק ג].

להלכה: כתב בספר לחם ושמלה דנראה שאין להקל בנקב כשיעור שערה אף לשאיבה דרבנן, אלא רק באופן הנזכר במשנה הנ"ל שהסילון פתוח לאויר, והמים יורדים בקטפרס אל המקוה התחתון, וכפי שמבואר טעמו בהערה.[29] ובחזו"א [תניינא סי' ג ס"ק יב, סי' ד ס"ק א] מבואר שנקט לדינא כהש"ך דלשאיבה דרבנן מהני נקב כשערה.[30]

סעיף נד

מקור הדין במשנה [פ"ו מ"ט], ובענין פירוש שתי וערב הביאו הב"י והט"ז והש"ך שנחלקו הראשונים:

א. הר"ש [במשנה] והרא"ש [סי' טז] כתבו דלשתי היינו לרוחב מצד לצד, ולערב היינו מלמעלה למטה.

ב. הרמב"ם [בפיהמ"ש] פירש להיפך, דלשתי היינו מלמעלה למטה, ולערב הוא לרוחב מצד לצד.[31]

וכתבו הט"ז והש"ך להחמיר כשתי השיטות, דאין להקל אלא אם נסדק גם לאורך וגם לרוחב.

ביאורים והערות

[ס"ק קיז שלא היה לפניו פירוש הרא"ש למשנה].

29. עיי"ש [בשמלה ס"ק צח] שהאריך להוכיח שלפי הרמב"ם הך דינא דמטהרין את העליון מן התחתון איירי גם כשהעליון הוא מקוה חסר שאין בו מ' סאה, ולפי"ז על כרחנו טעמו של הרמב"ם דפוסק להלכה דאמרינן גוד אסיק [ועיי"ש בשמלה שכתב ליישב את כל המקומות שנראה מהם שהרמב"ם אינו פוסק גוד אסיק וגם לא גוד אחית]. ולפי"ז י"ל דדין זה נאמר דוקא בסילון פתוח לאויר [ולא בסילון סגור], ודוקא כשהצינור קטפרס, דזה קיל טפי מאשר שני מקואות שוין, וכדמצינו כעי"ז בתוס' גיטין [דף טו.]. ועוד הוסיף [לחם ס"ק ריח] די"ל דדוקא כשעושה פעולה ומכשיר את המקוה בכוונה דוגמת המשנה הנ"ל ולא במצב שנעשה מאליו כגון ג' גממיות בנחל [להלן סעיף ס].

30. וע"ע חזו"א [ליקוטים סי' ג ס"ק א] שהיקל בדרבנן גם בזריעה בזוחלין וכדמצינו בר"ש [הנ"ל פ"ו מ"ח], והוסיף החזו"א שאין להקל בכולו שאוב כיון שחוששים להפוסקים הפוסלים זאת מדאורייתא, אבל אם עשה המשכה במים ואין כאן פסול דאורייתא יש להקל לטהר השאובין ע"י זוחלין. [ואולי ה"נ היה מיקל החזו"א גם בנקב כשערה, כיון שמכח ההמשכה אין כאן פסול דאורייתא].

31. ולכאורה עיקר שיטת הר"ש והרא"ש צ"ע שבגמ' עירובין [דף טז:] איתא דיני עומד מרובה בשתי ובערב, ומבואר שם כהרמב"ם, וכבר ציין לגמרא הזו רב האי גאון בפירושו, ועיין בכת"י ר"ב אשכנזי שתיקן בר"ש כשיטת הרמב"ם.

ובשורש המחלוקת עיין ט"ז [ס"ק סד] שכתב טעם הר"ש וטעם הרמב"ם, דבכל אופן שנסדק בין לאורך ובין לרוחב יש מעלה ויש חיסרון, ונחלקו הר"ש והרמב"ם מה עדיף.

עיין ב"י שהביא שיטת רבינו ירוחם שנקט דמש"כ במשנה שהסדק מצטרף, היינו דבעינן שבצירוף כל הסדק יש שיעור של נקב כשפופרת הנוד. אמנם שיטה זו יחידית והשו"ע לא הביאה כלל, וכתב החזו"א [תנינא סי' ט ס"ק ב] שאין להחמיר בזה.

נפרץ הכותל למעלה סגי בגובה קליפת השום

במשנה הנ"ל [פ"ו מ"ט] איתא דאם נפרץ הכותל למעלה די בשיהא בפרצה רוחב שפופרת הנוד וגובה כקליפת השום. בטעם הא דבנקב באמצע הכותל בעינן שיעור שפופרת הנוד משא"כ בפרצה למעלה מן הכותל, כתב הר"ש שהוא משום שהפרצה רואה את האויר עד לרקיע. ועיין בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם [הלכות מקואות פ"ו הל"ג] שכתב לבאר את החילוק, דעיקר הא דבעינן כשפופרת הנוד הוא משום המחיצה החולקת בין המקואות, והנקב נועד לבטל את המחיצה, והיינו כאשר גובה המים הוא מעל הנקב והכותל מפסיק, אבל כאשר הפרצה ברום הכותל אין כאן כותל שמפסיק מלמעלה בין מים למים, וסגי בחיבור המים גרידא, ולזה סגי בשיעור כקליפת השום על רוחב שפופרת הנוד.[32]

סעיף נה-נו

מקור הדין במשנה [פ"ו מ"ג] ובתוספתא המובאת בר"ש שם.

והראשונים נתקשו בדין זה:

א] למה כאשר השאוב מן הצד נטהרו הטובלים, והרי המים שנדחו לחוץ בזמן הטבילה הם זוחלים. ותירץ הריב"ש [סי' רצב] שמדובר באופן דסופם של המים האלו לחזור למקומם לכשיצאו הטובלים [כגון שהמקום שסביב המקואות מוקף בכתלים או שהקרקע עשוייה במדרון כלפי המקואות].

והמהרי"ק [שורש קטו, קנו, הובא לעיל בש"ך ס"ק ל], העמיד את המשנה במקואות של מעיין, שאין בהן פסול דזוחלין, ועיי"ש בש"ך שנחלק עליו וכתב שא"צ לזה, אלא אין כאן זחילה כלל כמבואר בריב"ש.

ובש"ך [ס"ק קכ] הוסיף לחדש שאם היה מקוה שנשארים בתוכו מ' סאה גם בזמן ששאר המים נדחים מחמת הטובל, אין פסול זוחלין אף אם המים אינם עתידים לחזור למקומן, והטעם משום שאין מים אלה זוחלין מהמקוה מחמת עצמן, משום איזה פרצה שנעשתה בו, אלא רק מחמת הטובל, וכה"ג לאו זחילה היא כשנשארים מ' סאה.[33]

ביאורים והערות

32. וכתב הגרי"ז שזה ביאור שיטת ר"ת המובאת בתוס' [גיטין דף טז] שנקט דרק הנקב צריך להיות כשפופה"נ, אך המים די בשיעור טופח להטפיח כשערה, דהעיקר הוא הנקב העושה פירצה בכותל. והוסיף הגרי"ז דאף החולקים על ר"ת וסוברים שהנקב צריך להיות מלא במים מודים שהעיקר הוא הנקב, העושה פרצה בכותל. והוסיף הגרי"ז דאף להחולקים על ר"ת וסוברים שהנקב צריך להיות מלא במים, מודים שהעיקר הוא הנקב, אלא שאם המים אינם ממלאים את כל הנקב נמצא שבחלק מהנקב שמעל המים כמאן דליתיה.

33. ונמצא לפי הש"ך שישנם ב' אופנים חלוקים של פסול זחילה: א. כשלא נשארים במקוה מ' סאה מחמת הטובל שדוחה חלק מהמים, יש בזה פסול אף שאין כאן פרצה במקוה ורק מחמת הטבילה זחלו המים, [ובזה איירי הריב"ש שהצריך שהמים יחזרו למקוה]. ב. כאשר נשארים במקוה מ' סאה אז אין פסול זוחלין אלא כשזוחלין מעצמן ולא מחמת מעשה האדם. ולכאורה ביאור הדברים, דס"ל להש"ך דעיקר זחילה הוא דוקא כשהמים זוחלין מעצמן, דלא הוי "מקוה", משא"כ כשיש כח המכריחם לצאת, אך מלבד זה יש חסרון נוסף דמים המתנועעים לחוץ ואין סופן לחזור אינם מצטרפים לשיעור מ' סאה, דקטפרס אינו חיבור [וכמש"כ הריב"ש שם], ולענין פסול זה אין נפק"מ בין זוחלין מעצמן לזוחלין מכח אדם המכריחם.

קנין הלכה

מראי מקומות

ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק פח] ובחזו"א [תניינא סי' ט ס"ק ח] תמהו על הש"ך שחידש כן, ונקטו שלא כדבריו, אלא דכל שאין המים חוזרים אל המקוה הרי הם זוחלין, ולהשיטות שזחילה פוסלת גם כשנשארים מ' סאה במקוה הרי זו זחילה הפוסלת.

ב] עוד הקשו הר"ש והרא"ש בסיפא, כאשר השאוב באמצע, דהמקואות כפי שהיו, אמאי לא נפסלו המקואות של המים הכשרים מחמת השאובין שנתערבו בהן וירדו לתוכן, והרי לא היה בהן שיעור מ' סאה אלא רק כ' סאה.

ותירצו הר"ש והרא"ש שהמים השאובין האלו נטהרו ברבייה והמשכה, דהיינו דמתוך שבמקום בו נתערבו המים מהמקוה השאובה היתה המשכה ע"ג הקרקע שבין המקואות, ועוד שהשאובין האלו אינם יורדין בפני עצמן אל המקואות הכשרים אלא יורדים מעורבים ברוב מים כשרים, הרי זה ממש כמבואר במשנה [פ"ד מ"ד] במים שאובין שנתערבו בחצר ברוב מי גשמים והומשכו ע"ג קרקע וירדו למקוה דלא פסלוהו.

והא דפשיטא לן שרוב המים היורדין למקוה הכשר הם מהכשרים ולא מהשאובין, כתב הט"ז [ס"ק סט] שזה אף שיש רק ב' מקואות של כ' סאה, האחד כשר והאחד שאוב, וכמבואר להלן [סעיף נו שמקורו בתוספתא המובאת בר"ש]. וכתב הגר"א [באליהו רבא] דכאשר הדרו כל אחד לדוכתיה הדר לדנפשיה טפי מלדחבריה, והשאובין חוזרין לעצמן יותר משיורדין לכשרים, וכן הכשרים חוזרים לעצמם יותר משיורדין לשאובין.[34]

הט"ז [ס"ק סט] פירש דברי הר"ש דאו או קאמר, או המשכה או [את"ל דאין כאן המשכה כיון שאין ג"ט] רבייה וביטול ברוב, והאחרונים תמהו דלא משמע כן בר"ש, שהרי ציין למשנה [פ"ד מ"ד] ושם פירש להדיא דבעינן רבייה עם המשכה. ועוד דלשיטת הר"ש לא בעינן המשכה במשך ג"ט.

והנה הר"ש והרא"ש התייחסו רק להא דהמקואות הכשרים של כ' סאה חזרו להכשירם, וכתבו שירידת המים אל המקואות אינה פוסלת. אך לכאורה יש לשאול שעצם התערבות השאובין בכשרים מעל המקואות תפסול, במקרה שנתערבו השאוב והמקוה האמצעי הכשר קודם שנתערבו המים של המקוה הכשר הנוסף [שמבואר ברא"ש, והש"ך סי' קכא הביאו], דגם באופן זה נטהר הכל כשנצטרפו המים של המקוה הכשר הנוסף שהרי טהרת הטובלים היא במצב שהמים צפים ע"ג המקואות, והיינו שגם המקום הזה שהמים צפין בו הוא בגדר אשבורן, מחמת הכתלים הגודרים מבחוץ או מחמת המדרון. וכתב החזו"א [תניינא סי' ד ס"ק ז] דצ"ל דמקום זה שהוא למעלה מכותלי המקואות שהמים נמצאים בו רק לפי שעה מחמת הטובלין, לא חשיב מקוה לפסול בו הכשרים בג' לוגין.

ג] עוד הקשו האחרונים למה אין חסרון של הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה,שהרי המקואות נתחברו רק מכח הטובלים, ונאמרו בזה כמה תירוצים:

א. בספר גידולי טהרה ובחזו"א [תניינא סי' ח ס"ק ג] תירצו דענין הווייתו על ידי הטהרה הוא, כאשר עצם הבאת המים אל המקוה ויצירת המקוה היו על ידי דבר המקבל טומאה, אבל כאן המים כבר נמצאים במקוה ורק צירופם זה לזה נעשה על ידי אדם, זה לא נקרא הווייתו ע"י טומאה.[35]

ביאורים והערות

34. וכתב החזו"א [תניינא סי' ד ס"ק ז] לבאר זאת דלעולם כשבא הטובל השני והמים עולים מחמתו, מים אלה דוחין את המים הצפין ע"ג המקוה מחמת הטובל הראשון, והמים הבאים מכל עומק המקוה נוטלין את מקום המים שצפו ע"ג המקוה, ובטבע זה נשארים רוב המים היוצאים כנגד המקוה שיצאו ממנו.

35. ואף שלפי הר"ש [פ"ה מ"ח] כשאדם מונע זחילה חשיב הווייתו ע"י טומאה, והיינו שבזמן הטבילה גם הכשרים האחרים הנעשים ע"י טומאה פוסלים, כתב החזו"א [שם] דהיינו דוקא כשהאדם עושה מעשה בפועל, משא"כ הכא שהאדם רק ממעט את חלל הבור בעצם כניסתו לתוכו, ורק ממילא עולים המים ומצטרפים זה לזה, מודה הר"ש שאין פסול של הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. ובספר לחם ושמלה [ס"ק ק] תירץ ע"פ מש"כ הט"ז [ס"ק עג], דאדם העושה בידיו גל בתוך המים והמים עולים על מעלת המערה והמחט נטבלת, אין זה בגדר הווייתו ע"י מק"ט, כיון שעיקר פעולתו של האדם אינה במקום שבו מגיעים המים אלא מרחוק, בתוך המקוה עצמו, וה"נ האדם טובל במקוה והמים המתחברים למים העולים מהמקוה השני אינם בסמוך לו, וכל כה"ג לא מיקרי הווייתו ע"י טומאה.

<u>סעיף נז</u>

מקור הדין במשנה [פ"ה מ"ו] מטבילין בחריצין ובנעיצין ובפרסת החמור המעורבת בבקעה.

וכתב הרמב"ם [בפרוש המשניות] בשם התוספתא, וכן כתבו הר"ש והרא"ש, דמיירי שיש עירוב כשפופרת הנוד.

<u>אי בעינן שיעור רביעית</u>

והנה הב"י הביא לעיל [בסמוך לדבריו על סעיף טו] את הראב"ד [בבעלי הנפש] שכתב לגבי דין עוקת המערה [המבואר להלן סעיף נט] דאין מקוה פחות מרביעית אפילו ע"י עירוב, ולפי"ז גם לגבי פרסת החמור המעורבת למקוה בעינן שיהיה במים שיעור רביעית, והשו"ע לא הביא דין זה, אך הש"ך [ס"ק קכז] הביאו. והחזו"א [תניינא סי' ו ס"ק יב] ציין לרש"י [זבחים דף כב ד"ה אֵם] שממנו משמע דלא כהראב"ד, שבמעורב למקוה בעינן רביעית, וסיים החזו"א דלענין הלכה נראה דהוי ספיקא דדינא, דלרש"י מהני חיבור כשפופרת"נ אף לגומא שאין בה רביעית ולהראב"ד לא מהני, ונ"מ לענין טבילת כלים הניקחים מן הנכרי.

<u>בדברי הרמ"א בכלי המונח בצד המקוה</u>

מקור הדין במשנה [פ"ז מ"ז], מחט שהיא נתונה על מעלות המערה היה מוליך ומביא במים כיון שעבר עליה הגל טהורה, והאחרונים דנו במשנה זו מצד כמה נידונים:

א. התוי"ט [סוף פרק ז] דן למה הבאת הגל בידיו לא חשיבא כמהוה ע"י דבר המקבל טומאה, וכתב דכיון שבגל עצמו אין שיעור מקוה, אלא עיקר המקוה במקומו עומד והגל לא נתלש לגמרי ממנו, לכך לא חשיב כמהוה ע"י דבר המקבל טומאה, והיינו דאינו אלא כמשנה מעט את צורת המקוה ויוצר ממנה גל קטן אשר הוא מחובר למקוה, ואין זה בגדר "מהוה מקוה", [משא"כ אם הגל נתלש מהמקוה, בזה כתב התוי"ט דיש חסרון של הווייתו ע"י טומאה וכדלקמן]. גם מהש"ך [ס"ק קכג] נראה דסובר כהתוי"ט, דלא הוקשה לו אלא על גל שנתלש מהמקוה.

והט"ז [ס"ק עג] כתב שני תירוצים על קושיא זו:

א] לפי הרא"ש שנפסק להלכה [בסעיף מט] אין חסרון של הווייתו ע"י טומאה אלא על עצם יצירת המקוה ממי הגשמים, אך אם המקוה כבר קיים והאדם מעביר ממנו מים למקוה ריקן והמים מחוברים למקוה הראשון אין בזה חסרון של הווייתו ע"י טומאה, ה"נ אין חסרון כיון שהמקוה קיים והאדם רק ממשיך ממנו את הגל והוא מחובר בו, אך כתב הט"ז דלפי הרשב"א [המובא בסעיף מט] דס"ל דגם במעביר מים ממקוה למקוה יש חסרון של הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה אף שהמקואות מחוברים עדיין, יקשה דין גל שעשאו בידיו דמטהר את המחט שעל מעלות המערה.

ב] עוד תירץ דכיון שידו של האדם בתוך המקוה, ואין האדם מוציא בידו את הגל מן המים אלא הגל נתלש ממילא בריחוק מקום מידו של האדם, לכן לא מיקרי הווייתו ע"י טומאה.[36]

ביאורים והערות

36. כתירוץ זה של הט"ז כתב גם הש"ך [סוס"ק קכג], אלא שהש"ך כתב זאת לגבי גל שנתלש מן המקוה, דבגל שלא נתלש לא הוקשה

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. עוד דנו הפוסקים למה אין בגל זה שמגיע למעלות המערה חסרון של זוחלין, שהרי המים אינם עומדים שם אלא מתנועעים.

וכתב הריב"ש [ריש סימן רצב] דמתוך שהמים הולכים ושבים אל המקוה והם גם מחוברים למקוה לכן אין הם נקראים זוחלין, דהוי כאילו לא פירשו כלל מן האשבורן.

<u>גל שנתלש מן המקוה</u>

כתב הרא"ש [סי' כג] שדין זה של מחט הנתונה ע"ג מעלות המערה מיירי שלא נתלש הגל מן המקוה, שאם נתלש אין הוא מטהר הואיל ואין בו מ' סאה. והאחרונים הקשו בזה כמה קושיות:

א. אף אם יש בו מ' סאה לא יטהר משום שהוא זוחל, וכתב הש"ך [ס"ק קכג] דאה"נ, אם תלש גל ממקוה אכן יש בזה חסרון של זוחלין, אלא הרא"ש איירי במעיין ובזה אין חסרון של זוחלין אף שהגל נתלש מחיבורו במעיין.[37] והא דהצריך הרא"ש שיעור מ' סאה אף שמיירי בטהרת כלים, ומעיין מטהר כלים בכל שהוא, כתב הש"ך לחדש דהכא שנתלש הגל מן המעיין יש דין מעיין רק למחצה, דמטהר אף שהוא זוחל, אך אינו מטהר בכל שהוא אלא צריך ארבעים סאה.[38]

והט"ז [ס"ק עד] כתב דמיירי במקוה, ואכן יש בזה חסרון דזחילה אלא אם במקום נפילתו נעשה הגל אשבורן,[39] ובזה איירי הרא"ש שכתב שאם יש מ' סאה ה"ז מכשיר אף שנתלש מן המקוה.

ב. עוד הקשו האחרונים על הרא"ש דאף כשיהיה בגל מ' סאה יש חסרון של הווייתו ע"י טומאה, דכיון שנתלש מן המקוה ואינו מחובר בו הו"ל הויה מחודשת ונעשה ע"י דבר המקבל טומאה. וכן הקשה התוי"ט [בסוף פ"ז דמקואות] והשיג מטעם זה על הרא"ש. והש"ך [סוס"ק קכג] כתב דכיון שהגל שנתלש מן המקוה עצמו ובמקום תלישתו לא נמצאת יד האדם, דיד האדם נמצאת בתוך המקוה, לכן אין בזה פסול של הווייתו ע"י טומאה. [ועיין לעיל שהובא שגם הט"ז (ס"ק עג) כתב סברא זו, והוא כתב זאת אף לגבי גל שלא נתלש מהמקוה].

ג. ולכאורה יש להקשות עוד דאם האדם נענע במים ונתלש הגל הרי זה בא בידי אדם, ודינו כשאובין כמבואר לעיל [סעיף לט] שאפילו זילף בידיו וברגליו ה"ז פוסל בג' לוגין. ואף להראב"ד שפסק דמה שנעשה בידי אדם אינו פוסל בג' לוגין אלא רק אם כל המקוה או רובו נעשה על ידו, הכא מיירי שכל המקוה החדש נעשה ע"י נענוע האדם, שהרי איירי במ' סאה.

ביאורים והערות

לו כלל דייחשב כהווייתו ע"י טומאה, וכפי שהובא לעיל מהתוי"ט.

37. והקשה הבית מאיר [הלכות מקואות קונטרס א סעיף נה] דדברי הש"ך האלו סותרים למה שכתב לעיל [ס"ק ל] דכל שנתלש חיבור במעיין אינו מטהר בזוחלין, ורק גל שנתלש מן הים מטהר בזוחלין משום שתנועתו היא טבעית וכל כח תנועת המעיין עדיין בתוכו.

38. דברי הש"ך מחודשים, דבעלמא מצינו [פ"א מ"ז] ציורים שבהם הדין הפוך, שמטהר בכל שהוא אך אינו מטהר בזוחלין, ולא מצינו איפכא שיטהר בזוחלין אך לא יטהר בכל שהוא. ועוד יקשה למה לא מנו ציור זה בפרק א דמקואות כמעלה נוספת שיש במקואות. ובט"ז [ס"ק עד] מבואר שאם הגל הזה נתלש ממעיין הרי הוא מטהר כלים בכל שהוא כמעיין ולא בעי מ' סאה אלא לאדם.

39. לכאורה כוונת הט"ז שהגל הזה נופל במקום של גומא המחזקת מ' סאה ואין סופו לזחול משם אלא לנוח בגומא זו, וסובר הט"ז דבכה"ג יש דין אשבורן לגל הזה בשעת נפילתו לגומא כיון שסופו לנוח בה [ומיירי שראשו של הגל נוגע כבר בקרקע, דאי לאו הכי הא אין מטבילין באויר כמבואר לעיל [סעיף ה] בגל שנתלש מן הים]. ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק כב] כתב בשם תוס' חדשים [לענין גל שנתלש מן הים] שהגל אינו נחשב זוחלין אלא אשבורן, כיון שמימיו מחוברים ביחד חיבור גמור הרי זה כאשבורן כאשר הגל פוגע בקרקע, דמה לי אם הם באשבורן בתוך הקרקע או באויר על הקרקע.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף נח

מקור הדין של חורי המערה במשנה [פ"ו מ"א], ומבואר במשנה שחורים אלה אינם צריכים להיות מעורבים למקוה כשפופרת הנוד, והטעם משום שהם טפלים לגמרי למקוה ואינם נחשבים כלל כמקוה סמוך למקוה.

ומטעם זה כתב הראב"ד [בעלי הנפש] דמטבילים בחורים אף כשאין בהם שיעור רביעית [משא"כ גומות שבצד המקוה (לעיל סעיף נז,) ועוקה, (להלן סעיף נט), דבעינן רביעית].

ולענין מה נקרא חורים שהם טפלים למקוה ואינם נחשבים כמקוה בפני עצמן, הביא בספר שערי מקואות בשם הגולות עיליות [בפירוש הארוך במשנה שם] כמה הגדרות:

א. לחורים אין בית קיבול בפני עצמם וכשיתרוקן המקוה יתרוקנו גם החורים, משא"כ גומות בצד המקוה.

ב. חורי המערה אינם גלויים לחוץ, ויציאתם היא רק לתוך המקוה, משא"כ גומות שבצד המקוה.

ג. חורי המערה מקבלים את המים רק מן המקוה ולא מן החוץ, משא"כ גומות שבצד המקוה. וכתב הגולות עיליות דכיון שלא נתפרש בפוסקים גדר החורים, לכן אין להקל אף במקרה שמתקיימים כל התנאים הנ"ל.

סעיף נט

מקוה הדין של עוקת המערה במשנה [פ"ו מ"א]. ונחלקו הראשונים:

א. הרמב"ם [פירוש המשנה] פירש שהעוקה היא חפירה תחת המקוה, כעין מחבוא. וענין עוקה שאינה מעמדת את עצמה היינו שתקרת העוקה אינה חזקה ובשעת הטבילה היא נופלת, בכה"ג אינה נחשבת כלל מקוה לעצמו אלא היא טפילה למקוה.

ב. הר"ש ורא"ש פירשו שהיא חפירה בצד המקוה, וכמו שוקת שבסלע הסמוכה למקוה. וענין אינה מעמדת את עצמה הוא שלעולם כשיש במקוה ארבעים סאה מתערבין המים עם העוקה, דאז טפילה העוקה למקוה כחורי המקוה. [משא"כ באופן שגם כשיש במקוה ארבעים סאה אין המים מגיעים בהכרח לעוקה, דאז העוקה נחשבת מקום לעצמו ובעי חיבור למקוה כשפופרת הנוד].

השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם וכן הוא בש"ך [ס"ק קכו].[40]

עיין בש"ך [ס"ק קכז] שמבואר מדבריו דגם עוקה שאינה מעמדת עצמה אין מטבילין בתוכה אלא כשיש בה שיעור רביעית לכל הפחות, והחזו"א [תניינא סי' ט ס"ק י] תמה על זה, דכיון שעוקה זו אינה צריכה חיבור כשפופרת הנוד והרי היא כחורי המקוה, בזה לא הצריך הראב"ד שיהא בה שיעור רביעית.

סעיף ס

מקור הדין בתוספתא [פ"ג ה"ג], הובאה בר"ש [פ"ז מ"ו]. והובאו בתוספתא שלש דעות: א) ר"מ סובר דמטבילין בין בעליונה ובין בתחתונה. ב) ר"י סובר דמטבילין בתחתונה ולא בעליונה. ג) וחכמים אומרים אין מטבילין אלא באמצעית.

ובגמ' [חגיגה דף יט.] הובאה רק מחלוקת ר"מ ור"י ולא הובאה דעת חכמים, ובטעם המחלוקת בין ר"מ לר"י איתא בגמ' דר"מ סובר דאמרינן גוד אסיק [ורואין את המים שבאמצעית המחוברים לעליונה ע"י החרדלית של הנשמים, כאילו נמשכים למעלה להשלים שיעור ארבעים סאה לעליונה] וכ"ש גוד אחית [לראות את המים שבאמצעית המחוברים למקוה התחתונה ע"י החרדלית,

40. וכתב הגולות עיליות שלפי הרמב"ם אין להקל בעוקה הנמצאת בצד המקוה, אף אם הכותל שביניהם דק ואינו מעמיד עצמו בזמן הטבילה.

קנין הלכה

מראי מקומות

כאילו נמשכים הם כלפי מטה להשלים לתחתונה שיעור ארבעים סאה].

ור"י סובר דאמרינן גוד אחית ולא גוד אסיק [דכיון שהחרדלית שוטפת כלפי מטה, ניחא טפי לראות כאילו מושכת היא איתה את המים שבאמצעית לראותם כמשלימים שיעור התחתונה, מאשר לראות את המים שבאמצעית כנמשכים כלפי מעלה].

ומבואר בגמרא הנ"ל שלולי הסברות הנ"ל של גוד אחית וגוד אסיק לא היינו דנים את עצם החרדלית כמערבת את המקואות להשלים שיעורן, וזו דעת חכמים דלא ס"ל גוד אחית וגוד אסיק כלל, וכן פסקו הרמב"ם והשו"ע,[41] והטור ורבינו ירוחם פסקו כרבי יהודה שטובלין בתחתונה ולא בעליונה דאמרינן גוד אחית ולא גוד אסיק.

ובטעם הא דאין החרדלית עצמה מערבת את המקוואות, כתב הרמב"ם [פ"ה ה"ח] דהוא משום שאין הנזחלים מערבין, וכך העתיק השו"ע בסעיף זה.

<u>טהרת שאובין ע"י זוחלין</u>

עיין לעיל [סעיף כ בש"ך ס"ק נה] שהביא מדברי הר"ש והרא"ש שמי גשמים זוחלין שיש בהם ארבעים סאה מטהרין בור של שאובין, והביא כן גם מדברי התוי"ט, ואח"כ כתב הש"ך "ועיין לקמן סעיף ס". ונחלקו האחרונים בביאור כוונת הש"ך במה שציין לסעיף ס.

[א] בשו"ת מהר"ם שי"ק [סי' קצח] וכן בספר לחם ושמלה כתבו שכוונת הש"ך לציין שהרמב"ם חולק על הר"ש והרא"ש וסובר שאין הנזחלים מערבין, וה"ה שאין הנזחלים מטהרין שאובין, ולפי"ז מסתבר שדעת הש"ך להחמיר בזה לדינא. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק [ח"א סי' קמג].

[ב] אמנם בשו"ת אגרות משה [יו"ד ח"א סי' קיב] כתב דלא מסתבר לומר שכוונת הש"ך לחזור בו ממש"כ דזוחלין מטהרין שאובין, דא"כ היה כותב במפורש שבסעיף ס לא משמע כן, ומזה שלא כתב כן הש"ך נראה שבא רק לציין שבסעיף ס דאין הנזחלין מערבין יש טעם אחר. וכתב באג"מ [שם] שהטעם הוא משום שהקטפרס אינו חיבור, ולכן אין הקטפרס מערב את שני המקואות להשלים מקוה חסר, וה"ה דקטפרס אינו מערב מקואות לטהר מקוה שכולו שאוב [ולכן לשאיבה דרבנן כגון שלשה לוגין אמרינן דקטפרס מערב]. ומעתה בציור של סעיף כ שאמת המים נכנסת לבור השאוב ומחוברת לו ממש, אין חסרון של קטפרס ולכן נטהרו השאובין, משא"כ בציור של סעיף ס החרדלית אינה מערבת את המקוה השלם עם החסר משום שקטפרס אינו חיבור.[42]

<u>להלכה</u>: דעת המהר"ם שיק [הנ"ל] להחמיר בזריעה בזוחלין, וכן כתב בספר מי השילוח [סי' ב ס"ק ב] בדעת הרמב"ם, גם בשו"ת מהרי"ט [ח"ב סי' יח] תמה על הר"ש והרא"ש דאיך יכשירו זוחלין את השאובין. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק [ח"א סי' קמג] שהאריך

ביאורים והערות

41. ולעיל [סעיף נג] הבאנו את דברי הלחם ושמלה [שמלה ס"ק צח] שכתב דבשיטת הרמב"ם בהא דמטהרין את המקוה העליון מן התחתון ע"י צינור שהוא קטפרס, נראה דס"ל להלכה דאמרינן אפילו גוד אסיק והמקוה התחתון משלים שיעור ארבעים סאה למקוה העליון. ולגבי הנידון של סעיף ס, שלש גממיות בנחל שבזה לא פסק הרמב"ם כר"מ או ר"י אלא כחכמים, הוא משום שהמים המערבין את שני המקואות אינם מי המקוה אלא מים אחרים, עיי"ש.

42. ואכתי קצת צ"ע דמה בכך שאמת המים נכנסת ממש לתוך הבור של השאובין והרי בעינן שיהא בה שיעור ארבעים סאה כדי לטהר, ולא נכנסו כל הארבעים סאה לבור אלא הם נמצאים בהמשך כל האמה, והרי קטפרס אינו חיבור ואין מ"ס מחוברים לבור השאוב. ואי נימא דזה קיל טפי דכיון שיש באמה מ"ס הרי היא מחוברת כולה לבור, למה לא נימא כן גם בסעיף ס עכ"פ באופן שיש בחרדלית עצמה שיעור שיכול להשלים את המקוה החסר, וכ"ש אם יש בה עצמה ארבעים סאה, דנימא דכיון שהיא נכנסת לתוך המקוה שיש בו עשרים סאה ומחוברת לו ממש, נחשיב את כל המים שבחרדלית כמחוברים לו ויושלם שיעור המקוה החסר.

קנין הלכה

מראי מקומות

להביא דעות האחרונים בזה, וציין שהמהרש"ם לא היקל בזה בדאורייתא אלא ע"י המשכה וכן דעתו להחמיר. ובשו"ת אגרו"מ [הנ"ל], וכן [בשו"ת] שבט הלוי [ח"ט סי' קפו] הקלו בזה, [עיי"ש בשבט הלוי שהביא דכן יוצא מפורש מתשובות חת"ס (סי' ריד), וגם כתב דהביאור בש"ך (ס"ק נה) אינו כהמהר"ם שיק הנ"ל, וכן היקל בזה בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' צד)].

<u>זוחלין דמעיין</u>

כתב הש"ך [ס"ק קכט] דדוקא זוחלין של מי גשמים אינם מערבין, משום שהן עצמן פסולים לטבילה ולכן אינם יכולים לערב את המקואות, אבל מעיין מערב אף בזוחלין.

ובהגהת דגול מרבבה [על הש"ך לעיל סוס"ק פ] מבואר שנקט דכשאמרו הרמב"ם והשו"ע שאין הנזחלים מערבין קאי גם על מי מעיין [עיי"ש דאיירי לגבי מים הנשאבים בכלים נקובים מן הנהר].[43]

ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק קו] כתב דפשטות לשון הרמב"ם והשו"ע שאין הנזחלים מערבין, משמע שגם נזחלין דמעיין אינם מערבין.[44]

<u>בדברי השו"ע דטובלין באמצעית</u>

בספר מקוה טהרה [ס"ק קנ הובא בספר שערי מקואות] כתב דלפי המרדכי [שהובא ברמ"א לעיל סעיף נ] שפסול זוחלין נאמר גם כשהמקוה נפרץ רק מלמעלה ונשארו ארבעים סאה תחתיו שאינם זוחלין, א"כ ה"נ לא יוכלו לטבול גם בגומא האמצעית שיש בה ארבעים סאה, משום שהחרדלית העוברת שם ונכנסת ויוצאת בגומא גורמת לכל המים שבעומק הגומא להיחשב כזוחלין.

ולכאורה הדברים צ"ע דהא בתוספתא אמרו חכמים שמטבילין באמצעית ולא יתכן להעמידה רק כשפסקה החרדלית מלשטוף.

ולכאורה נראה מזה שהמרדכי פסל את כל מי המקוה רק באופן שמי המקוה עצמם זוחלים מלמעלה מחמת שהמקוה נפרץ אז מחמת הטבילה, אבל מים אחרים שנכנסים ויוצאים אינם עושין את כל המקוה לזוחלין.

<u>סעיף סא</u>

מקור הדין בתוספתא [ריש פרק ח] והובאה ברמב"ם [פ"א ה"ט] ובב"י [סוף סימן קצח].

ועיי"ש בב"י [ד"ה כתב הרמב"ם] דעיקר החידוש הוא דאע"ג שלא טבל כדרך גדילתו, מ"מ אם בדקו וראו שהגיעו המים דרך כולו טהור.

וענין "כופת ידיו ורגליו" ניתן להתפרש שכפתן ממש, וניתן להתפרש שהידקן היטב לגופו כדי שיוכל להכנם לתוך אמת המים.

ביאורים והערות

43. והחת"ס בהגהתו [מהדורא בתרא] תמה על הדגול מרבבה שנקט שגם מי מעיין אין מערבין בזוחלין [ומכח זה תמה הדגול מרבבה על הש"ך הנ"ל סוס"ק פ], דהא בש"ך גופיה [ס"ק קכט] מבואר שזוחלין דמעיין מערבין. [ומאידך ציין החת"ס לשיטת הרא"ה (ביצה דף יח) שכתב דמי מעיין אינם מערבים מקואות כיון שהן מין בשאינו מינו, שמעיין ומקוה חלוקים בדינם זה מזה].

44. ובספר גידולי טהרה [נחל ס"ק ה] כתב לחדש דבזחילה דמעיין משכח"ל בשני אופנים:

א. אם הזחילה היא בקרקע שוה, ע"ז נאמר שמעיין מטהר בזוחלין וגם מערב את המקואות.

ב אם הקרקע היא מדרון מצטרף כאן חסרון נוסף דהוי קטפרס וקטפרס אינו חיבור, וגם המעיין עצמו פסול מלטבול בו בכה"ג משום שאין בו שיעור ארבעים סאה דהא קטפרס אינו חיבור, וכ"ש שאין המעיין הזה מערב את המקואות.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף סב

איסור הקפיצה למים

מקור הדין בתוספתא [פ"ה ה"י] והובאה בר"ש [פ"ז מ"ו] דהקופץ למקוה ה"ז מגונה, ונחלקו הראשונים בביאור התוספתא:

א] הרא"ש [סי' כא] העמידה במקוה מצומצם שיש בו ארבעים סאה מכוונות, והחשש הוא שמא קודם שיטבול כל גופו ינתזו מים לחוץ ויחסר שיעור המקוה, והא דלא אמרו בזה איסור רק דה"ז מגונה, כתב הריב"ש [סי' רצג] דהוא משום שאינו ודאי שיחסר, ועוד שאם יחסר ירגיש בזה האדם.

ב] ברמב"ם משמע דלא איירי דוקא במקוה מצומצם, וכתב הריב"ש [שם] שלפי דבריו נראה לבאר שהחשש הוא מפני הרואים שיסברו שלא יטבול בכוונה להטהר רק בכוונה להקר, ואם יגע אח"כ בטהרות יטעו וילמדו מזה שהטבילה לטהרות אינה צריכה כוונה.

וכתב בבדק הבית שלעיל [סי' קצח] ציין למסכת דרך ארץ זוטא[45] דמשמע כהרא"ש דהתוספתא איירי רק במקוה מצומצם, ואולי מטעם זה פסק כאן בשו"ע שאין להחמיר אלא במקוה מצומצם.

לא יטבול בו פעמיים זה אחר זה

גם דין זה מקורו בתוספתא [פ"ה ה"י] וגם בזה פירש הרא"ש דאיירי במקוה מצומצם, והחשש הוא שמא בפעם הראשונה לא ידקדק לטבול כהוגן כי יסמוך על הטבילה השנייה, ואולי בפעם השנייה כבר חסרין מים מהטבילה הראשונה. אמנם בדיעבד אין בזה פסול, דלשון התוספתא היא רק דהרי זה מגונה. וגם בדין זה משמע ברמב"ם דאיירי גם במקוה שאינו מצומצם. וכתב בספר גולות עליות [פ"ז מ"ו פסקה ד] הטעם משום שלא ידקדק בטבילתו, שבכל פעם יסמוך על כך שבפעמים האחרות טבל [או יטבול] כהוגן.

בדברי השו"ע ברגליו של הראשון נוגעות במים

מקור הדין במשנה [פ"ז מ"ו] שדעת ר"י דאם רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור, ונתבאר בגמ' [חגיגה דף יט.] שטעמו של ר' יהודה משום דס"ל דאמרינן גוד אחית והרי זה כאילו כל המים שע"ג גופו נמצאים במקוה ומשלימים את שיעורו.

ורבנן חולקים על ר"י וסוברים דלא אמרינן גוד אחית וכמבואר לעיל [סעיף ס], והרמב"ם פסק כרבנן.[46]

דין רגליו של ראשון נוגעות במים לענין פסול שאיבה דרבנן

כתב הב"י בשם הראב"ד [בעלי הנפש] שלענין שאיבה דרבנן מודים חכמים דאמרינן ג"א. ומקורו מהתוספות שכתבו בזה דכל זמן שרגלי הראשון נוגעות במים יכול למלא מים בכתף וליתן למקוה להגדיל שיעור המים, ואין זה כנותן שאובין במקוה חסר דפסול.

ביאורים והערות

45. לפנינו הוא במסכת ד"א רבה [פרק י], והכי איתא התם "האומר לחבירו דרוס עלי במקוה אינו יוצא משם כשהוא שלם, בד"א במים מועטין אבל במים מרובים ה"ז משובח", וכיון שדין זה של האומר "כבוש עלי במים" הובא בתוספתא יחד עם דין הקופץ למקוה ועם דין הטובל בפעמיים, יש ללמוד מזה שגם הדינים האלו הם רק במים מועטים ולא במים מרובים.

46. ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק צח] כתב דסובר שהרמב"ם פוסק להלכה דאמרינן גוד אחית וגם גוד אסיק, וכפי שהבאנו לעיל [סעיף נג], וכתב דצ"ל דהא דלא מהני רגליו של ראשון נוגעות במים הוא משום שאין ע"ג גופן ריבוי מים רק טופח ע"מ להטפיח, וס"ל לרבנן דאין זה חיבור.

קנין הלכה

מראי מקומות

דין זה של התוספתא שהביא הראב"ד מובא בחזו"א [תניינא סי' ג ס"ק יב] ועוד מקומות, ומסיק מזה החזו"א דין כללי דלענין פסול שאובין דרבנן אמרינן דקטפרס חיבור. [ונסתפק החזו"א (שם ס"ק יד) אם גם ניצוק מהני לטהר שאובין, וציין שמלשון הרמב"ם (בפיהמ"ש פ"ו מ"ח) משמע קצת שגם ניצוק מטהר].

<u>סעיף סג</u>

מקור הדין במשנה [פ"ז מ"ו] ומבואר במשנה דסגום שהוטבל במקוה והוצא ממנו, כל זמן שמקצתו נוגע במים חשיבי המים שבתוכו כמחוברים למקוה. [וכתב הרמב"ם דמטעם זה מצטרפים המים שבסגום להשלים שיעור מ"ם של המקוה. והר"ש כתב דמטעם זה אין המים שבסגום נחשבים שאובין ואינם פוסלים את המקוה בשלשה לוגין].

בטעם הא דהמים חשיבי כמחוברים נחלקו הפוסקים:

א] הרמב"ם [פ"ח הי"ב] פסק את הדין הזה למרות שפסק שם בדין שניים שטבלו בזה אחר זה במקום מצומצם ורגליו של הראשון נוגעות במים, דאין מצרפין את המים שעל גופו למי המקוה, ודלא כר"י דס"ל גוד אחית.

וכתב הריב"ש [סי' רצב] שהחילוק הוא שבסגום הרבה מים בלועים בתוכו, ולכן מהני החיבור ע"י שקצתו נוגע במים, משא"כ באדם שטבל אין ריבוי מים בלועים בו רק קצת מים על שטח גופו מבחוץ, וכיון שטופח להטפיח אינו חיבור נמצא שנחסרו המים מן המקוה.[47]

ב] הב"י והתוי"ט והב"ח כתבו בדעת הטור דסובר דדינא דסגום הוא משום דאמרינן גוד אחית, ואתי כר"י דס"ל גוד אחית, וכן פירש הרע"ב [בפירוש המשנה]. וכתבו הב"י והתוי"ט והב"ח דמטעם זה פסק הטור כר"י גם בדין של רגליו של ראשון נוגעות במים.

והראב"ד [בבעלי הנפש סי' ב אות יג] נסתפק אם דינא דסגום כר' יהודה הוא אף כרבנן.

<u>טעם הפסול במים שזבו מסגום שהעלהו מן המים</u>

א. בר"ש [פ"ו מ"ח] ובראי"ש [סי' ב] משמע שהמים שבסגום נחשבים שאובים. וכתב החזו"א [קמא סי' ו ס"ק א] דאף שאין הסגום כלי קיבול, מ"מ לא דמי לכלי מנוקב כיון שהוא מחזיק את המים שבתוכו.

ב. ובשו"ת הרשב"א [המיוחסות לרמב"ן סוס"י רלא] כתב שסגום אינו בגדר כלי לדין שאובין, אלא טעם הפסול הוא משום שבאו המים ממנו בידי אדם אל המקוה, ופסק הרשב"א דפסול דבא בידי אדם הוא אף בשלשה לוגין [וכן פסק השו"ע סעיף לט].

ג. הראב"ד [בעלי הנפש סי' ג] נדחק לפרש דאיירי שהיו בלועים בסגום שלשה לוגין שאובין קודם הטבלתו במקוה, ולכן כשחזר והוציאו מהמקוה חזר בהם דין שאובין והם פוסלים את המקוה.[48]

ביאורים והערות

47. דברי הריב"ש [הובאו בט"ז ס"ק עז]. ובביאור דבריו כתב בשו"ת כתב סופר [סימן צו] דס"ל שהוא מדין גוד אחית, שלא נחלקו חכמים על ר"י אלא בחיבור מועט של טופח להטפיח, אך כשיש ריבוי מים אמרינן גוד אחית גם לחכמים. והחזו"א [תניינא סי' ד ס"ק א] ביאר כוונת הריב"ש דכיון שהמים שוכנים בתוך הסגוס ועומדים בו אינם כקטפרס וכזוחלין, אלא ה"ז כעין שני מקואות סמוכים זה לזה ונקב כשפופרת הנוד ביניהם.

48. הראב"ד לשיטתו בדין נתן סאה ונטל סאה, שמבאר דשאובין שהושקו למקוה לא נסתלק מהן לגמרי דין שאובין, ואם חזרו והוציאו אותם חזר בהם דין שאובין, ועיין בש"ך [לעיל ס"ק קיב] שהש"ך הביא את הספק של רבינו ירוחם בדין השקה שנתבטלה, ונתבאר שם שפשוט דלדעת הראב"ד ה"ז פסול.

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>הטביל בו את היורה</u>

מקור הדין בתוספתא [פ"ה ה"י], הובאה בר"ש [פ"ז מ"ו] וברמב"ם [פ"ח הי"ב]. ובטעם הדין שלא יכנים את היורה למים כששוליה כלפי מטה, איתא בתוספתא שהוא משום שהמים מקלחים, ונחלקו הראשונים בביאורו:

א] הרמב"ם כתב שהוא משום שיש חשש שמא ינתזו מים לחוץ ויחסרו המים מהמקוה.

ב] הר"ש פירש שכאשר יכנסו מי המקוה ליורה מעל הדפנות, חיישינן שלרגע ינתק החיבור בינם לבין מי המקוה ואז יהיו המים שביורה שאובין, ואם נחסרו בזה מי המקוה מארבעים סאה יפסל המקוה כשיכנים את כל היורה לתוכה.[49]

ולכן הצריכו שיכנים את היורה למקוה כששוליה כלפי מעלה ופיה כלפי מטה.

ואף שבעלמא קפדינן שלא יכנים כלי לטבילה דרך פיו משום שהאויר שבתוכו אינו מניח למים להכנס, כתב הט"ז [להלן סי' רב ס"ק ו] בשם הב"י דהיינו דוקא בכלי צר קצת, אבל בכלי רחב נכנסים המים לתוכו גם כשמכניסו כשפיו כלפי מטה, ועיי"ש בט"ז שהוסיף דגם בכלי רחב אין המים נכנסים לתוכו אלא אם אינו עמוק, אך אם הוא עמוק אין לטובלו דרך פיו אלא אם הופכים אותו בתוך המקוה שיהיה פיו למעלה, והש"ך [בנקוה"כ] חלק על הט"ז, שהדבר ברוק שגם בכלי רחב שאינו עמוק אין המים נכנסים לתוכו.

עוד כתב הט"ז די"ל דבתוך המים מהפך קצת את הכלי, ובשעת ההיפוך יכנסו המים בכולו, ואח"כ יעלה את הכלי מהמים כששוליו למעלה, כדי שלא יעלו עמו מים ויעשו שאובין ויחסור מן המקוה.

<u>סעיף סד</u>

בסעיף זה שתי הלכות שונות:

א] טבילת כר וכסת של עור [כן הוא במשנה פ"ז מ"ו וברמב"ם, וזו גם כוונת השו"ע].

טבילה זו לא שייכא האידנא כיון שבימינו יש רק טבילת כלים הניקחים מהגוי, והחיוב הוא רק בכלי מתכת או זכוכית ולא בכלי עור.

ומיירי במקוה מצומצם, ולכן יש להזהר בהוצאת הכר והכסת דאם מעלה אותם כדרך קיבולם, כל שעלו כל שפתותיהם מהמים נעשו המים שאובים ונחסר המקוה, ואם יחזירו מעתה את השאובין למקוה ויש בהן ג לוגין נפסל המקוה.

ב] טבילת שק וקופה, המקור במשנה [פ"ו מ"ה], דהמים שבתוכם אינם נעשים שאובין כלל, ולכן כאשר מעלים אותם מן המקוה אין חשש פסול, אף כשהמים שעולים בתוך השק והקופה מחסרים משיעור מ' סאה של המקוה.

והאחרונים הקשו למה אין בשק וקופה חסרון של באים בידי אדם שנתבאר [בסעיף הקודם] גבי סגום [וכן נתבאר לעיל סעיף טו וסעיף לט].

ועיין ט"ז [לעיל ס"ק מז] דמכח הניצוק המחבר אמרינן דהוי כאילו המים לא נתלשו עדיין כלל מהמקוה ולא חשיבי באים בידי אדם. גם החזו"א [קמא סי' ז ס"ק ה ד"ה שם אלא מטבילין] כתב דהטעם הוא משום שהניצוק מחבר לענין זה שלא ייקרא שאובין, משא"כ בסגום שהמים הבלועים בתוכו וכל זמן שלא יסחטם בידו לא יצאו, לענין זה אין הניצוק מחבר.

ובספר משנה אחרונה כתב דאף לפי תשובת הרשב"א [המיוחסת לרמב"ן סי' רלא, והובאה בב"י לעיל סט"ו ובט"ז ס"ק מז] הסובר, שהשואב בכלי מנוקב והמים זבין דרך הנקב יש בזה חסרון של בא בידי אדם, צ"ל דשק וקופה שאין מחזיקין את המים כלל גריעי אף מכלי מנוקב, וה"ז כאילו לא נתלשו כלל מהמקוה, אלא כאילו עשה כד גבוה של מים המחובר למקוה.

ביאורים והערות

49. ועיין ש"ך [ס"ק קלג] שהביא בשם הב"י שלפי הר"ש יש להחמיר שגם לא יכניסה למקוה דרך צידה, שמא יקלחו המים לתוכה ויעשו שאובין, אך כתב הש"ך שבדיעבד אין לחוש.

וכתב החזו"א [שם] דמטעם זה אין גם פסול של הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה, דאף שהשק והקופה מקבלין טומאה והמים הזבים מהם משלימים את שיעור המקוה, מ"מ אינו פסול, משום דדיינינן ליה כאילו לא נעקרו כלל מהמקוה, ולא מיקרי הווייתו ע"י טומאה.[50]

סעיף סה

מקור הדין בתשובת הר"ן המובאת בב"י. מקור דברי הר"ן בגמ' קידושין [דף עט:] לגבי אדם שנתן מתנה ואין ידוע אם היה בריא או שכ"מ בשעת המתנה [דאם היה שכ"מ בידו לחזור מהמתנה], ואמר ר' יעקב דאף אם מעיקרא היה בריא והשתא הוא בריא לפנינו, חיישינן שמא בשעת המתנה היה שכ"מ וא"א להוציא את הממון ממנו. וכתב הר"ן שהטעם משום שהחולי מצוי, וה"נ כיון שמצוי שמקוה זה מתמעט מארבעים סאה, לכן אף שידוע שהיו בו מ' סאה לפני זמן מסויים וגם השתא יש בו מ"ס, מ"מ אין הטמא יוצא מחזקתו בספק זה.[51]

והנה הר"ן בתשובה הנ"ל איירי במעיין ואפ"ה לא צירף כלל את הדעה הסוברת דמעיין מטהר גם אדם בפחות מארבעים סאה.[52] והש"ך [ס"ק קלו] ציין לשו"ת מהר"י בן לב שנשאל בשאלה דומה, ותמה על שנהגו לטבול במעיין זה, וכתב בתחילה די"ל שהוא משום דסמכו על ס"ס, ספק היו בו מ' סאה, ספק שמא מעיין מטהר אף בפחות ממ' סאה.[53] וסיים מהריב"ל בסוף דבריו דכיון שהמרדכי [ומקורו בסה"ת] כתב שלא לסמוך בעלמא על ס"ס, הואיל ומצינו כמה פעמים שלא סמכו ע"ז לכן דעתו להחמיר.

מקוה שלא נמדד מתחילה

מקוה שדרכו להתחסר אך לא הוחזק שיתמעטו מימיו מארבעים סאה, ולא נמדד מעיקרא וטבלו בו, ואח"כ מדדו ונמצא שהיה שיעור מקוה, נחלקו בו הפוסקים:

א. הט"ז [להלן ס"ק פה] כתב דמסתבר שגם בזה היה הר"ן מיקל.

ב. ובספר פרי דעה [טורי כסף ס"ק פה] כתב דלא נראה להקל בזה כיון שיש כאן חזקה כנגד חזקה, חזקה דהשתא כנגד חזקת טומאה, ואין להקל אלא כשמצטרפת גם חזקה דמעיקרא של המקוה.[54]

סעיף סו

מקור הדין במשנה [פ"ז מ"ז].

ומה שכתב בשו"ע ובלבד שלא יחלקו העצים או האבנים את המקוה מקורו בר"ש שם, עיי"ש שכתב דאף שיש בין העצים נקבים שהמים עוברים בהם, מ"מ אם העצים האלו אינם עומדים בצד המקוה אלא עומדים כמחיצה באמצע המקוה, הרי הם חולקים

ביאורים והערות

50. ועוד הוסיף החזו"א דהווייתו ע"י דבר המקבל טומאה אינו פוסל בג' לוגין, וכל שיש רוב שיעור מקוה ממים כשרים אין פסול בזה.

51. וכתב הבינת אדם [שער רוב וחזקה סי' יא] דאין כוונת הר"ן להחמיר רק במקוה המוחזקת תמיד להתמעט, אלא כל שהוא בגדר מיעוט המצוי די בו שלא להוציא הטמא מחזקתו, שהרי הר"ן דימה זאת להא דהחולי מצוי, דדי בזה להוציא ממון מחזקתו, וה"נ במקוה שיש בו מיעוט המצוי שמתמעט ממ"ס.

52. וגם מתבאר דס"ל דמעיין בעי מ' סאה מן התורה, דאם רק מדרבנן היה צריך מ' סאה אם היה הר"ן מחמיר. ועיין לעיל [סעיף א] שאכן כן מדוייק בר"ן וברשב"א.

53. ומבואר דס"ל למהריב"ל דס"ס מהני נגד חזקת טומאה.

54. ולכאורה י"ל דסובר הט"ז דכיון שאין דרכו של המקוה הזה להתחסר ולהתמלא, א"כ אין כאן ריעותא ולא נולד ספק כלל, ובכה"ג אין זה כחזקה נגד חזקה אלא הוי מקוה ודאי כשר, וממילא נטהר הטובל.

קנין הלכה

מראי מקומות

את המקוה ואז לא יצטרפו המים שמשני הצדדים למ' סאה אם אין נקב כשפופרת הנוד, וכמו דמצינו בגמ' חגיגה [דף כב.] דמקוה שחילקו בסל וגרגותני נפסל אם אין מ' סאה במקום אחד, אף שיש הרבה נקבים. [וכאשר העצים עומדים במקוה כתב הר"ש שמצטרפין גם המים שבין העצים לארבעים סאה אף כשאין נקב כשפופרת הנוד, וכתב החזו"א (תניינא סי' ט ס"ק יב) שהטעם משום דהוו כחורי המערה וסדקיה].[55]

כתב בספר מעדני מלך דאין להקשות על הר"ש אמאי אם חילקו בעצים הוי חילוק, ומאי שנא מדלעיל [סעיף נד] דכותל שנסדק לשתי מצטרף, ותירץ דשאני כותל שנסדק שסופו ליפול משא"כ הכא. ובספר חיבור לטהרה [סי' ב אות ג] כתב דהטעם משום שגם בסעיף נד מחמירים כיון שנחלקו הפוסקים מהו שתי ומהו ערב.

<u>בדברי השו"ע שלא יתן כלים במקוה כדי להגביה המים</u>

מקור דברי השו"ע בשו"ת תשב"ץ [ח"א סי' יז] וכתב שלמד כן מפרק חומר בקודש.[56] והפוסקים דנו בדבריו וכתבו טעמים חלוקים:

א. הלבוש והט"ז [ס"ק פ] כתבו, שהטעם משום דנמצא שהווייתו ע"י דבר המקבל טומאה. ועיין ש"ך שהקשה דכיון שהמקוה כשרה גם כשהמים מרודדים, א"כ לא מיקרי שהכלים מהווים את המקוה.[57] ועוד הקשה שבפרק חומר בקודש לא הובא כלל דין הווייתו ע"י טהרה.

ב. הש"ך מפרש שכוונת התשב"ץ למקרה שהכלים האלו מחלקים את המקוה לשני חלקים, שבזה אם אין מ' סאה במקום אחד נפסל המקוה, כיון שבדרך כלל אין נקב כשפופרת הנוד בין הכלים, משא"כ אם חילקו בעצים שבזה בסתמא יש נקב כשפוה"ג, [ומש"כ בשו"ע לגבי עצים ובלבד שלא יחלקו את המקוה, היינו כשכבש את העצים באופן שלא נשאר נקב כשפופרת הנוד], וקמ"ל דאף שיש נקבים הרבה מ"מ הכלים מחלקים את המקוה, וזה אכן מבואר בפרק חומר בקודש, שסל וגרגותני שחילק בהן את המקוה פסולה. אמנם כתב החזו"א [תניינא סי' ט ס"ק יב] שדברי הש"ך דחוקים בפשט השו"ע.

ג. ובחזו"א [שם] כתב דיש לפרש שהכוונה שאם נותן כלים במקוה והמים נכנסים לתוכם הרי הם נעשים שאובין, ואינם משלימים למ' סאה אף שעדיין לא נעקרו מן המקוה, וכמו שכתב הרשב"א בשער המים [הובא בב"י לעיל סעיף ח-ט].[58]

ועוד הוסיף החזו"א שאם יתן במקוה סל או גרגותני לעולם, אף שאלו כלים שאינם מקבלים מים ואינם עושין את המים שאובין, מ"מ המים שבתוכם חשיבי חלוקים מן המקוה ואינם מצטרפין למ' סאה.

אמנם כתב החזו"א שאם המים מכסים את הכלים או את הסל והגרגותני מלמעלה, לא יפסלו המים משום שאובין, וכן בסל

ביאורים והערות

55. ועי"ש בחזו"א שכתב בתחילה שהדבר תלוי באם יש מים מעבר למחיצת העצים, דאז חשיבי העצים כמחיצה החולקת את המקוה [אם אין נקב כשפופרת הנוד וגם אין המים צפים מעל העצים], משא"כ אם העצים עומדים בצד המקוה, ואח"כ כתב דאפשר דכל שהקנים עומדים מכותל לכותל וגובהם למעלה מן המים, גם המים שביניהם אינם מצטרפין ולא חשיבי כחורי המערה.

56. ובספר לחם ושמלה כתב שלא מצא לשון זה בתשב"ץ, וכתב דנראה שהוא ט"ס בב"י, וכנראה עיין בתשב"ץ בח"ג [סי' תלד], אמנם בח"א [סי' יז] מפורש כמ"ש הב"י, שלמד כן מפרק חומר בקודש.

57. ולא משמע כלל שנתכוונו הלבוש והט"ז לשיטת הרא"ה בבדק הבית, דאם המים מרודדים מאד וא"א לטבול בהם אין זה מקוה כשר כלל, דא"כ היה להם לפרש את הדברים.

58. ועיין לעיל [ס"ט] שהבאנו שהחזו"א הקשה על דברי הרשב"א האלו, וכתב שלולי דבריו היה נראה שמים שבכלי משלימים לשיעור מ' סאה ובלבד שיהיו רוב מים כשרים במקוה.

קנין הלכה

מראי מקומות

וגרגותני לא יחשבו כנמצאים במקום חלוק אם מעורבים הם כשפופרת הנוד עם המקוה, ואז גם משלימים הם לארבעים סאה, אך אם פי הסל חוץ למקוה או שהניח סל על גבי סל באופן שפי הסל מכוסה, אין המים שבתוכן מצטרפין.[59]

בענין מש"כ הרמ"א שלכתחילה לא תטבול אלא כשיש במקוה מים בשיעור זרת מעל הטבור, עיין בדרכי תשובה [אות שיח] שהביא בשם שו"ת פאת השדה שאין צריכה לילך יותר משיעור מיל. וכן כתב בשו"ת אגרות משה [יו"ד ח"א סי' קו], והוסיף שאם נוסעת במכונית משערין שיעור יח דקות של נסיעה במכונית.

סעיף סז

מקור הדין במשנה [פ"ב מ"ג], וטעמו משום דפסול של ג' לוגין במקוה הוא מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא.[60]

ובמקרה שאין במקוה רוב מ' סאה של מים כשרים נחלקו הפוסקים:

א. בש"ך [ס"ק קמא] משמע שלדעת השו"ע דכולו או רובו שאוב פסול מדרבנן, אמרינן גם בזה דספיקא לקולא, ולדעת הרמ"א שכולו שאוב דאורייתא ספיקא לחומרא.

ב. ובספר גידולי טהרה וכן בספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק קטו] כתבו דאפשר שגם להשו"ע לא הקלו חכמים אלא כאשר השאובין הם מיעוט, ולא כשהן רוב, וכן כתב החזו"א [תניינא סי' י ס"ק ו].[61]

ביאורים והערות

59. בדברי החזו"א האלו [בסוף הדברים] מבואר שכאשר יש נקב כשפופרת הנוד מצרפין את המים שבכלים לשיעור מקוה, וזה דלא כהרשב"א בשער המים [המובא בב"י לעיל סעיף ח-ט]. ולכאורה מיירי ג"כ כשהסלים נתונים כאן לעולם ולכן חשיבי כמקום חלוק אי לאו דמחוברים כשפופרת הנוד, דבעלמא קיי"ל [בפ"ו מ"ה ולעיל ס"ט] דבסל ובגרגותני מטבילין וא"צ נקב כשפוה"נ.

60. בעיקר הא דהקלו הכא בספיקא דרבנן יש לשאול, דהא לעיל במשנה [פ"ב מ"ב] נחלקו ר"מ ור"י בטמא בטומאה קלה שטבל טבילה מסופקת כגון שאינו יודע אם יש במקוה מ' סאה, דר"מ מטהר דס"ל דספיקא דרבנן לקולא אף כנגד חזקת האדם הטמא, ור' יוסי מטמא משום דס"ל דבספיקא דרבנן אזלינן בתר חזקה להחמיר, [והרשב"א פסק כר יוסי, וכן פסק הש"ך בכללי ס"ס (אות כ), והרמב"ם פסק להקל, וכן נקט הפר"ח] וא"כ למה במשנה [ג] לא פליג ר יוסי.

ועיין בספר לחם ושמלה [שמלה אות קיג] שהביא מספר גידולי טהרה [נחל ס"ק מז] דעל כרחנו לומר שבספק מים שאובין הקלו חכמים טפי משאר ספיקות, דכך תיקנו חכמים מעיקרא שספק זה יהא לקולא. [ולכן כתב השמלה שם דרק בספק מים שאובין מקילין ולא לגבי שאר ספיקות כגון ספק בשינוי מראה, דאף אם שינוי מראה פוסל רק מדרבנן מ"מ ספיקא להחמיר לפי הרשב"א והש"ך. ותמה השמלה על הגידו"ט שלא כתב כן אלא היקל גם בספק בשינוי מראה].

והחזו"א [תניינא סי' י ס"ק א] כתב לבאר באופן אחר, דר' יוסי לא החמיר אלא כשהספק הוא על מעשה הטבילה [כגון ספק אם טבל בארבעים סאה], אבל כשהספק הוא בגוף המקוה והוא ספק דרבנן כגון ספק אם נפלו ג' לוגין מים שאובין, בזה מודה ר' יוסי שהמקוה כשר מספק דרבנן, וממילא הטובל בו טהור בודאי.

[וכתב החזו"א (שם ס"ק ד) שסברא זו שייכא אף בדיני גיטין, דאם ניתן גט שהוא כשר מהתורה ויש בו ספק פסול מדרבנן, מודה ר' יוסי שהאשה מותרת ולא מוקמינן לה אחזקת א"א, כיון שרבנן הקלו בספיקא דרבנן. והקשה החזו"א על דברים אלו ממסכת ידים (פ"ב מ"ד) שר' יוסי החמיר בספק בנטילת ידים אף כשהספק במים, ול"א שכבר הקלו חכמים בספק זה. ותירץ דכיון שלענין נט"י אין שום נפק"מ במים לענין ד"ת רק לענין הנטילה, לכן דנו זאת כנולד ספק בנטילה, משא"כ במקוה שהטבילה היא מטומאה דאורייתא, ולענין ד"ת בודאי נטהר לכן גם לענין הספק דרבנן שיש במים הקלו שלא להעמיד על החזקה. וגט דמי למקוה שהגט הועיל בודאי להתירה מהתורה, ולכן גם לענין ספק דרבנן מסתבר להקל].

61. עיין בספר לחם ושמלה ובחזו"א [שם] שכתבו שכבר כתב כן הכ"מ [פ"י מקואות ה"ג, הובא בש"ך ס"ק קמד], עיי"ש בתירוצו הראשון שכתב דלא הקלו אלא בספק מים שאובין למקוה, והיינו כשיש רוב מקוה קיים, ולא במקוה ריקן.

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>טבילה במקוה זו לכתחילה</u>

הרמב"ם [פי"ד מאבות הטומאה ה"ב] כתב על דין זה של ספק מים שאובין שטיהרו חכמים, דמ"מ אין מורין לו לטבול במקוה זה ולעשות בטהרות לכתחילה, ואם טבל ועשה טהרותיו טהורות. והכ"מ ציין שמקורו בתוספתא [פ"ב ה"ג] דאמר ר' יוסי שאומרים לו שלא יטבול באחד מהם, ואם טבל ועשה טהרותיו טהורות, ולמד מכאן הרמב"ם שלכתחילה אין מקילין בספק.

והשו"ע לא הביא כלל את דברי הרמב"ם, ומשמע דמורין לכתחילה לטבול במקוה זה, והטעם משום דאזיל בשיטת הר"ש שביאר דבהך תוספתא אזיל ר' יוסי לשיטתו שמחמיר [בפ"ב מ"ב] בספק דרבנן בחזקת טומאה, וכיון שהרמב"ם פסק [פ"י מקואות ה"ו] כת"ק דר' יוסי שהיקל בזה בטומאה קלה, לכן לא הביא השו"ע כלל את שיטת הרמב"ם. אמנם בהגהות רע"א ציין לשיטת הרמב"ם, ובספר גידולי טהרה כתב לחוש לכתחילה לדעת הרמב"ם.

והחזו"א [תניינא סי' י ס"ק ב ד"ה והר"מ] כתב בתחילה שלא נתפרש טעמו של הרמב"ם, והוסיף שכבר תמה בזה המל"מ [פ"י מקואות ה"ו], אמנם שוב ציין החזו"א למה שכתב במסכת ידים [סי' ו ס"ק ב] לפרש דעת הרמב"ם, ושכן דעת הגר"א להחמיר לכתחילה במקום שאין דוחק.[62] עוד ציין [במסכת ידים שם] דאף שהשו"ע בהלכות מקואות לא הביא את דעת הרמב"ם משום שסמך על דברי הר"ש, מ"מ בהלכות נט"י [או"ח סי' קס סי"א] הביא השו"ע בתור יש מי שאומר את הראב"ד [פ"ו ברכות הט"ו] שכתב שאם יש לו מים אחרים לא יקל בספק של בשרות מי הנטילה אלא יטול ידיו, וכן צידד הגר"א [שם ס"ק יט].[63]

ועיי"ש במשנה ברורה [ס"ק מו] ובשעה"צ [ס"ק מט] דלכתחילה בודאי יש להחמיר שלא ליטול במים המסופקים אם יש לו מים אחרים, וכתב דאפשר דכו"ע מודו בזה, ולענין דיעבד שכבר נטל כתב המשנ"ב [ס"ק נג] בשם הב"י לחזור וליטול, והב"י אף כתב דנכון להדר אחר מים אחרים.[64]

<u>אדם שהוא ספק טמא שטבל במקוה פסול מדרבנן</u>

עיין בספר לחם ושמלה [לחם ס"ק רנז] שכתב דמה שהקלו מטעם ספק דרבנן הוא דוקא כשהספק בגוף המקוה, אבל אם נולד באדם ספק טומאה מהתורה וטבל במקוה שהוא כשר מהתורה אך יש בו בודאי פסול דרבנן של מים שאובין, לא אמרינן דכיון שנטהר מן התורה הרי הוא בגדר ספק דרבנן לקולא, וציין לש"ך [בכללי ס"ס אות יט] ולשו"ת נודע ביהודה [קמא סי' סה].

ביאורים והערות

62. החזו"א ציין שם לתוספתא ידים המובאת בר"ש [פ"ב ידים מ"ד], דלפי גירסת הגר"א בתוספתא נמצא שר' יוסי שהחמיר בספק דרבנן להעמיד את הטמא על חזקתו, החמיר גם במקרה שאותו טמא נגע אח"כ בטהרות [ולא אמר ע"ז כהר"ש שרק לכתחילה אמרינן דאינו נטהר אך אין הוא מטמא אחרים]. ולפי"ז נמצא דמש"כ בתוספתא דמקואות [פ"ב מ"ג] דהטהרות טהורות אתיא כמאן דמטהר ספק מים שאובין, ואפ"ה אמרו בתוספתא שיטבול לכתחילה, וסיים החזו"א דנראה שזו כוונת הרמב"ם שאין מורין לו לכתחילה לטבול.

וקצ"ע שהרמב"ם [פ"ו מהלכות ברכות הט"ו] בדיני נטילת ידים כתב דספיקו טהור, והראב"ד כתב דמ"מ אם יש לו מים לרחוץ אומרים לו קום רחוץ והוציא עצמך מן הספק, ולפי האמור גם הרמב"ם היה לו לכתוב כהראב"ד, וכפי מה שכתב בהלכות אבות הטומאות שלכתחילה אין מורין לו לטבול במים אלו.

63. הגר"א ציין כמקור להראב"ד את התוספתא [פ"ב מ"ג] המובאת בר"ש, וגם ציין למה שאמרו בגמ' [ע"ז דף לז:] לענין ספק טומאה ברה"ר דספיקו טהור, ומ"מ לכתחילה אמרינן ליה הא מיא בנהרא זיל טבול. ובשו"ת אבני מילואים [סי' יא ד"ה ובתוס'] כתב שטעמו של הראב"ד מדין דבר שיש לו מתירין. והחזו"א [או"ח סי' כג ס"ק יג ד"ה כתב במשנ"ב] כתב שאינו מן הדין רק מדה טובה, וכן משמע בגר"א הנ"ל.

64. ועיי"ש בשעה"צ [ס"ק נד] שהביא שהא"ר חלק על הב"י ולא חייב להדר אחרי מים אחרים, אך גם הא"ר מודה שאם יש מים מזומנים לפניו צריך לחזור וליטול.

קנין הלכה

מראי מקומות

[נידון זה מכונה באחרונים בשם ספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן, דכתב הש"ך [שם] להחמיר בזה, והביא כן משו"ת מהר"י בן לב, ועיין בשו"ת רעק"א [סי' מט] שהאריך בזה. והש"ך לא התייחס להדיא לדיני מקוה, והנוב"י [סי' סה] כן התייחס במפורש לדיני מקוה].

<u>סעיף סח</u>

בסעיף זה ישנם שני דינים שמקורם במשנה [פ"ב מ"ג].

א] הדין הראשון יסודו בהיתר דתליה דתלינן לקולא בספק דרבנן, ואמרינן דהשאובין שנפלו נפלו למקוה השאוב, וכעין זה נתבאר לעיל [סי' קיא סעיפים א-ב].

[ועיין לעיל (ריש סעיף סז) שהבאנו דמהש"ך (ס"ק קמא) מבואר שלדעת השו"ע הסובר דכולו שאוב דרבנן, מקילין גם במקוה שאין בו רוב כשרים או אף במקוה ריק, ואילו לדעת הגידולי טהרה, הלחם ושמלה והחזו"א לא הקלו חכמים אלא כשהשאובין הן מיעוט ולא כשהן רוב. ולדעת הרמ"א דכולו או רובו שאוב פסול מדאורייתא, פשוט דלא הקלו אלא כשיש בכל אחד מהמקואות רוב מ' סאה מים כשרים].

ב] הדין השני, שכאשר שני המקואות כשרים אין תולין באחד מהם, שורשו בהא דדין תליה בדרבנן הוא רק דתולין הקלקלה במקולקל, אך אם שני המקואות כשרים אין סיבה לתלות בזה ולקלקל טפי מאשר באחר.[65]

<u>מי שטבל באחד משני המקואות</u>

עיין להלן [סעיף עג] שהשו"ע דן שוב בדין ב' מקואות שאין בהן מ' סאה ונפלו ג' לוגין לאחד מהם ואין ידוע לאיזה מהן נפלו, ואח"כ נתמלאו ב' המקואות במים כשרים, וכתב השו"ע וז"ל "לא יטבול בשום אחד מהן לכתחילה".

וכתב הש"ך [ס"ק קמח] דבדיעבד עלתה לו טבילה כיון שירדו אח"כ גשמים. וכתב בשו"ת נודע ביהודה [קמא יו"ד סי' סה] שגם בסעיף סח איירי כשנתמלא אח"כ המקוה במי גשמים, דאם לא נתמלא פשיטא שהמקואות פסולים, וא"כ גם בסעיף סח אין הפסול אלא לכתחילה, אך בדיעבד אם טבל הרי הוא טהור.

מקור הדין הנ"ל [שבסעיף עג] הוא בתוספתא [פ"ב ה"ג] והכי איתא התם "אמר רבי יוסי אומרין לו שלא יטבול ואם טבל באחד

ביאורים והערות

65. והרשב"א [תורת הבית בית ד שער ב] למד מדין זה גם לדין ב' קדרות, והובא בשו"ע [סי' קיא ס"ו], שאם שתיהן של היתר אין תולין באחת מהן ושתיהן אסורות.

ועיין ש"ך [סי' קיא ס"ק יט] שהביא שנחלקו בדין זה הרמב"ן והרשב"א: הרמב"ן נקט שדין זה דומה לדין שני שבילין שבאחד מהם יש טומאה, ומן הדין כל אחד בפ"ע טהור משום ס"ט ברה"ר, אך כשבאו להשאל בב"א מטמאין. וה"נ נקט הרמב"ן דאין איסור אלא כששתי הקדירות הן של אדם אחד או בבא להשאל עליו ועל חבירו, אך בשתי קדירות של שני בני אדם וכל אחד מהם שאל בנפרד מתירין את הקדירות. והרשב"א כתב דאין דין זה דומה לשני שבילין, והכא אף כששתי הקדירות של שני בנ"א אסרינן להו. והטור והשו"ע נקטו כהרשב"א, והש"ך [ס"ק יט] נקט כהרמב"ן, והביא שכן נקט בהגמ"ר [חולין סי' תשנט]. וכן פסק הפר"ח והחכמ"א [כלל סד סי"א], והחזו"א [יו"ד סי' לט ס"ק ב] כתב להחמיר כהרשב"א.

בטעמו של הרשב"א כתב החוו"ד [סי' קיא ס"ק ט] בשם המל"מ [פי"ט אבות הטומאה] וכן כתב בנו של הש"ך בנקודות הכסף על הש"ך [ס"ק יט הנ"ל], דיש חילוק בין סוגיא דשני שבילין לבין נידון דקדירות, דבנידון דקדירות ראינו איסור שנפל לקדירה, וכל צד הקולא הוא משום שישנה קדירה נוספת ואולי נתלה שהאיסור נפל לתוכה, ולכן לא שייך לשאול על קדירה זו בלי להזכיר את האחרת, וא"כ בכל אופן הוי כבא להשאל עליו ועל חבירו, משא"כ בשני שבילין שכל אחד הלך בנפרד ואין ספיקו של זה תלוי בשל זה, ולכן אינו צריך להזכיר בשאלתו שחבירו הלך בשביל השני.

קנין הלכה

מראי מקומות

מהן ועשה טהרות טהורות מפני שזה ספק מים שאובין למקוה", והיינו דאף שבעלמא לא תלינן בדרבנן בבה"ג, ובשתי קדירות אסר הרשב"א, מ"מ לענין ספק מים שאובין הקלו חכמים בדיעבד טפי מאשר בשאר ספק דרבנן. [וכמבואר מזה שבמשנה טהרות (פרק ד) כשמנו ספיקות שטיהרו חכמים מנו ספק דברי סופרים, ומלבד זה ספק מים שאובין וספק ידים].

סעיף סט

מקור הדין בתוספתא [פ"ב ה"א], הובא ברמב"ם [פ"י ה"ג] ובר"ש [פ"ב מ"ג].

והנה לשון התוספתא היא "מפני שזה ספק מים שאובים למקוה וחזקת המקואות כשרות", וכך הביא הר"ש. ועיי"ש בר"ש שפירש בתחילה שעיקר כוונת התוספתא להיתר מחמת הספק,[66] ולמד מזה הר"ש שמקוה שכולו שאוב אינו פסול מהתורה אלא מדרבנן. ושוב סתם הר"ש דמקוה שכולו שאוב פסול מהתורה אם נעשה ע"י כלים המקבלים טומאה, דבעינן הווייתו ע"י טהרה, ולכן כתב שכוונת התוספתא היא דמספק תלינן להכשיר, משום שחזקת העושה מקואות עושה אותן בכשרות.

וכעין זה כתב בשו"ת התשב"ץ [ח"א סי' מט הובא בב"י לעיל סוף סעיף מד], דרוב מצויין אצל מקוה מומחין הן, ואין לחוש לגוי כיון שאינו מצוי אצל מקואות.

והרמ"א מציין למה שכתב [לעיל סעיף ד], והיינו דלמעשה הדבר תלוי במציאות הדברים עד כמה יש לחוש שמים אלו נתמלאו שלא לצורך טבילה אלא לצורך רחיצה בעלמא, דאם יש חשש כזה אין להכשיר את המקוה, דהו"ל ספק דאורייתא וגם יש חזקת טומאה של הטובל, ורק היכי שידוע שהמקוה נתמלא ע"מ לטבול בו אמרינן שחזקה שנעשה בכשרות, דרוב מצויין אצל מקואות מומחין הן.

ובזמננו, כתב בשו"ת מנחת יצחק [ח"ז סי' עט] שמצוי שהמקואות מתמלאים ע"י אנשים פשוטים או נשים שאינם בקיאים בהלכה, לכן אין לסמוך על סתם מקוה אא"כ ידוע שהוא עומד תחת פיקוח של מומחים ובקיאים בהלכות אלו.

נאמנות עד אחד להעיד שהמקוה נתמלא בכשרות

א] בשו"ת תשב"ץ [ח"א סי' מט הובא לעיל בב"י סוף סעיף מד] כתב שעד אחד נאמן להעיד בזה אף כשאינו בידו, ואף באתחזק איסורא, והטעם משום שהתשב"ץ סובר כשיטת הרמב"ן והרשב"א הנוקטים להלכה דעד אחד נאמן גם נגד אתחזק איסורא.

ב] במהרי"ק [שורש קטו] כתב דעד אחד אינו נאמן [אם אינו בידו], וכתב בספר חיבור לטהרה [כלל ב ס"ט] שהטעם הוא משום חזקת טומאה של הטובל, דחשבינן ליה כעדות במקום אתחזק איסורא.

סעיף ע

מקור הדין בתוספתא [פ"ב ה"א] ושתי הלכות נתבארו בסעיף זה:

א] אם אין במקוה רוב כשרים פסלינן ליה מספק. ונאמרו בזה כמה ביאורים:

א. הר"ש [פ"ב מ"ג] כתב דמכאן מוכח דמקוה שכולו או רובו שאוב פסול מהתורה, ולכן פסלינן ליה מספק דהו"ל ספיקא דאורייתא. ומה שכתוב בתוספתא הטעם משום שהפסול מוכיח, ביאר הר"ש שהכוונה שהמכתשת מעוררת ספק שקול ויש לתלות בזה כמו בזה.

ב. בדעת הרמב"ם הסובר דכולו שאוב כשר מהתורה ופסול רק מדרבנן, צ"ע למה לא הקלו כאן מדין ספיקא דרבנן

66. והלשון חזקת המקואות כשרות, עניינה שספק שאובין דינו להכשיר.

קנין הלכה

מראי מקומות

לקולא. וכתב הכסף משנה [פ"י ה"ג-ה"ד] שני טעמים:

1) קולא דספק מים שאובין נאמרה רק כשהמים האלו באים למקוה, פירוש שיש רוב מקוה כשר, ולא כשהמקוה ריקן או רובו ריקן.[67]

2) ועוד כתב הכ"מ תירוץ שני די"ל דמכתשת בצידו שאני משום שהפסול הוא בעין וכדקתני מפני שהפסול מוכיח.

ועיין ש"ך [ס"ק קמד] שכתב דתירוץ הראשון לא נהירא וע"כ נקט כתירוץ השני, וביאר שהכוונה דהמכתשת קרובה יותר למקוה מאשר הצינור, או שקל יותר לבוא למקוה מהמכתשת מאשר מהצינור, והיינו שיש אומדנא טפי לפסול.

ובספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק קטו, ולעיל בשמלה ס"ק טז ד"ה עוד נראה] נטה יותר לתירוץ הראשון של הכ"מ, ומה שהקשה הש"ך מאי נ"מ בין כולו שאוב למיעוטו שאוב, כתב שחכמים לא השוו גזירותיהם, וראו לנכון להחמיר בכולו שאוב, משא"כ במיעוטו שאוב שבזה אמרו את הקולא דספק מים שאובים כשרים. וגם החזו"א [תניינא סי' י ס"ק ו] נקט כהלחם ושמלה שחכמים הקלו טפי במיעוט מים שאובין.

ב] כשיש במקוה רוב מים כשרים הקלו חכמים בהך ספק של גזירת מים שאובין, ולא חששו להא דהפסול מוכיח, ולפי הש"ך [ס"ק קמד] היינו דאף שהאומדנא נוטה טפי שהמים באו מהמכתשת והם פוסלים, מ"מ הקלו חכמים בגזירת מים שאובין.

<u>סעיף עא</u>

מקור הדין במשנה [פ"ב מ"א-מ"ב], ובמשנה שם נתבאר שבטומאה חמורה כגון טומאה דאורייתא מודו כו"ע שטמא.

<u>בטומאה דרבנן</u>

במשנה נחלקו ת"ק ורבי יוסי בטומאה קלה כגון שאכל אוכלין טמאים וכיו"ב, דת"ק נקט שמקילין בספיקו אף כנגד חזקת טומאה, ור' יוסי נקט להחמיר משום החזקה. ולהלכה נחלקו בזה הרמב"ם והרשב"א, דהרמב"ם פסק כת"ק לקולא, והרשב"א פסק להחמיר כר' יוסי, כיון שת"ק הוא ר"מ כמבואר בגמ' [עירובין דף לה:], ור"מ ור"י הלכה כר"י.

ועיין ש"ך [סי' קי בכללי ס"ס אות כ] שכתב בפשיטות להחמיר בספק דרבנן כשיש חזקה לאיסור כהרשב"א הנ"ל, ולא הביא כלל את דעת הרמב"ם, והפר"ח [שם] נחלק ופסק כהרמב"ם לקולא.

<u>הטובלת מחמת כתם, טבילת כלי זכוכית</u>

הרמב"ם [פ"י ה"ו] הביא את המשנה [פ"ב מ"ב], וכתב ע"ז הראב"ד דהיינו דוקא בולד הטומאה דרבנן כגון הציורים שהביא הרמב"ם [אכל אוכלים טמאים], אבל באב הטומאה מחמיר גם ת"ק אף אם הוא דרבנן, וכגון בטומאת בית הפרס או בטומאת ע"ה וגויים דהוו כזבים. וכתב הכ"מ שגם הרמב"ם מודה לראב"ד בזה, דמשנה ערוכה היא במסכת טהרות [פ"ד מי"א].

ונמצא דאף להרמב"ם שהיקל בספיקא דרבנן במקום חזקה, היינו דוקא בולד הטומאה ולא באב הטומאה. ולפי"ז כתב בספר לחם ושמלה [ס"ק קיז] שאשה הטובלת מחמת כתם ונולד בה ספיקות כמבואר בסעיף זה, גם להרמב"ם אין להקל, דאף שכתמים דרבנן מ"מ עיקרם דאורייתא וחשיבי כאב הטומאה דרבנן. וכעין זה כתב בספר גידולי טהרה [ס"ק עט מובא בדרכ"ת ס"ק שכב] לגבי מי שטבל כלי זכוכית [שחובת טבילתו אינה אלא מדרבנן] ונולדו בו ספיקות, דאף להרמב"ם אין להקל, כיון שעיקרו דאורייתא

ביאורים והערות

67. ולא ביאר הכ"מ בתירוץ זה את הלשון "שהפסול מוכיח", ולכאורה י"ל הכוונה דמתוך שהמכתשת מעוררת ספק והיא לפנינו, הרי זה דומה לספק דאיקבע שהוא ספק חמור יותר [ואיכא מ"ד בכריתות (דף יז:) שאין חיוב אשם תלוי אלא על ספק דאיקבע] והחמיר בזה, משא"כ כשרוב המים כשרים ועוסקים רק בכשרות ג' לוגין מים שאובין, בזה הקלו ולא חששו להא דהפסול מוכיח.

קנין הלכה
מראי מקומות

הו"ל כאב הטומאה דרבנן.

עיין פת"ש [ס"ק מד] שהביא את דברי המל"מ [פ"ד בכורות ה"א] שדן לומר דאף להרמב"ם שהיקל בספק בטומאה קלה היינו דוקא כשידוע שנעשה מעשה להתיר אלא שלא נודע אם נעשה כהוגן, ולכן רק כשירד לטבול אך מסופק אם טבל כל גופו או מסופק שמא היתה חציצה, משא"כ אם מסופק אם ירד לטבול, אולי בזה לא הקלו, וסיים "והדבר צריך תלמוד".

בדברי הט"ז [ס"ק פה] במקוה שנמדד רק אחר הטבילה ולא לפניה ונמצא שלם, עיין לעיל [סעיף סה] שהבאנו את מחלוקת הט"ז והפרי דעה בזה.

סעיף עב

מקור הדין בתוספתא [פ"ב ה"ב], ומבואר גם בו דין תלייה לקולא, דתלינן בדרבנן את הקלקלה במקולקל [או דתולין שנפל למקום שאינו מקלקל כלל כגון ג' לוגין שנפלו ותולין שנפל למקוה שיש בו מ' סאה].

עוד נתבאר בתוספתא דאין תלייה למפרע, היינו שאין תולין אלא במקוה שהוא מקולקל בזמן נפילת השאובין, אך אם בזמן נפילת השאובין היו שני המקואות שווים, ואין לתלות באחד מהם ושניהם אסורים, ואח"כ נפסל אחד מהם בודאי, אין תולין מעתה את נפילת הג' לוגין במקוה שנפסל אחר הנפילה.

דינים כעין אלו נתבארו בסי' קיא [ולמד אותם הרשב"א מהתוספתא דידן].

סעיף עג

נתבאר לעיל [סוף סעיף סח].

סעיף עד

מקור הדין ממשמעות המשנה [פ"ח מ"א] והתוספתא [פ"ו ה"א]. ועיין ש"ך [ס"ק קמט] שחילק בין הדין שבסעיף זה לדין המובא לעיל [סעיף סט], שאמרו דחזקת המקואות שנעשו בכשרות, דהתם איירי במקוה שנעשה ע"מ לטבול בו ובזה תלינן שנעשה ע"י מומחה, משא"כ הכא חיישינן שלא נעשה כלל לצורך טבילה.
והיכי שנראה שנעשה בידי שמים, כתב הש"ך [ס"ק קנ] אמרינן בסתמא דכשרים.

סעיף עה

בסעיף זה ישנם שני נידונים עיקריים:
א] <u>טבילה בחמין</u>
במרדכי שבועות [סי' תשנ] הובאה תשובת רבינו שמשון שכתב שראוי להחמיר שלא למלא מקוה בחמין ולהשיקו לנהר, משום גזירת מרחצאות. כמו כן הובאה שם הוראת ר"ת שאסור לחמם את המקוה ע"י הטלת חמין לתוכו, ולא פירש את טעמו, ואפשר שגם זה משום גזירת מרחצאות.
המקור לגזירת מרחצאות הוא בגמ' [נדה דף סו:] דאמר רבא אשה לא תעמוד ע"ג כלי חרס ותטבול, סבר ר"כ למימר טעמא מאי משום גזירת מרחצאות וכו'. ונחלקו הראשונים אם למסקנא גזרינן גזירה זו או דלמסקנא הטעם משום ביעתותא, ועיין לעיל

[סי' קצח סעיף לא] שהשו"ע פסק כהראב"ד והרשב"א שנקטו גזירה זו להלכה, והוא לעיכובא אף דיעבד. ושם מיירי לענין טבילה ע"ג אחורי כלי, והכא הוי אופן אחר של הגזירה, דכיון שלא מצוי מקוה חם שלא יהא ע"י שאיבה בכלים, לכן עלולים לטעות ולהכשיר טבילה בשאובין.

ואף שהטילו חמין למקוה של הכה"ג ביוה"כ אם היה זקן או אסטנים, כתב המרדכי שהרבה דברים התירו במקדש ואסרו בגבולין.[68]

והנה השו"ע הביא רק את דעת האוסרים [וז"ל יש מי שאוסר וכו']. והרמ"א הביא דיש מתירין להטיל חמין למקוה, וסיים דמ"מ יש להחמיר אם לא במקום שנהגו היתר שאין למחות בידם.[69]

אמנם דורות האחרונים נהגו בזה היתר, וכתב החת"ס [סי' ריד] הטעם משום שירדה חולשה לעולם,[70] ואף הנוהגין כהשו"ע, מקילין בזה כמבואר בשו"ת רב פעלים [ח"ד סי' טו].

<u>טבילה בשבת בחמין</u>

חז"ל גזרו שלא ירחץ אדם בשבת בחמין משום חשש שהבלנים יחמו את החמין בשבת. ועפי"ז כתב בשו"ת חכם צבי [סי' יא] שלא תטבול אשה בליל שבת בחמין, והביאו בספר לחם ושמלה [לחם ס"ק רעו]. ובשעת הדחק התיר לטבול בין השמשות בחמין. והקרבן נתנאל [שבת פרק ב סי' כב] היקל בזה משום שסובר דמעשה טבילה אינו כלול בגזירת רחיצה, והמשנ"ב [סי' שכו ס"ק ז] הביא את דברי החיי אדם שהזהיר שלא יהא המקוה חם רק פושר, ושוב ציין לדברי הק"נ [הנ"ל] ודברי הנוב"י [בשו"ת תניינא או"ח סי' כד].

<u>רחיצה אחר הטבילה</u>

המרדכי [שבועות ריש סי' תשנ] הביא בשם רבינו שב"ט שכתב דאשה שרחצה אחרי הטבילה ראשה ורובה במים שאובין לא עלתה לה טבילה, וכשם שמצינו בגמ' שבת [דף יד.] מכלל גזירת יח דבר שגזרו על הבא ראשו ורובו במים שאובין אחר הטבילה שיהא טמא.

והראבי"ה [מובא במרדכי שם] חלק על רבינו השב"ט, וטעמו משום דברש"י [שבת דף יד. ד"ה התחילו] מבואר שהגזירה לא היתה לפסול את הטבילה, אלא הגזירה היתה ליתן טומאה למים השאובין והם מטמאין את האדם הרוחץ בהן אחר הטבילה, וזה שייך רק לדיני טומאה וטהרה ולא שייך כלל לטומאת נדה.[71] גם דעת הרי"ד [בשו"ת סי' עג] והסמ"ג והשערי דורא להתיר בזה

ביאורים והערות

68. והב"י [סוס"י קפז] הביא משו"ת התשב"ץ דאשה שיש לה מכות ופצעים והמים הקרים מזיקים לה, יעשו לה תקנה לטבול כדרך שעשו לכה"ג ביוה"כ בעששיות של ברזל.

69. עיין שו"ת מנחת יצחק [ח"ז סי' פג] שכתב שמדוייק בדברי הרמ"א שהביא דיש מקילין רק לענין הטלת חמין למקוה, אבל לא הביא הרמ"א קולא להשיק מקוה חם שאוב לנהר, ואולי הטעם משום שבציור זה אין הכשר ההשקה ניכר כ"כ ועלולים לטעות טפי.

ולענין חימום המקוה ברדיאטור כמקובל היום, ציין בשו"ת מנחת יצחק [הנ"ל] לספר לחם ושמלה [שמלה ס"ק קכא] ומהרש"ם [ח"ג סי' קמ] שהתירו ליתן סאמוואר במקוה וליתן בתוכו גחלים, ועי"ז לחמם המקוה.

70. ובספר שערי מקואות הביא דבשו"ת נבחר מכסף הובאה עדות של ר' אליעזר ארחא שמרן הב"י עצמו התיר בצפת לחמם המקוה ע"י הטלת מים חמים.

71. וע"ע בביאור הגר"א [ס"ק קכז] שהביא ראיה שגדר גזירת יח דבר הוא שגזרו עליו טומאה חדשה אך לא פסלו את הטבילה, שהרי אם למחרת יחזור ויטבול מחמת גזירה זו אינו צריך הערב שמש, כמבואר ברמב"ם [פ"ט מאבות הטומאות ה"ב], ואם היינו נוקטים שחכמים פסלו את טבילתו הראשונה א"כ כשיחזור ויטבול צריך הערב שמש, דטבול יום אסור בתרומה, אלא חזינן שלא פסלו את טבילתו הראשונה. והוסיף הגר"א שהגזירה היא רק לתרומה, ובגמ' [חולין דף לא.] איתא דבעלה חולין הוא.

[והביאם הד"מ ס"ק ל]. ובאו"ז [בשו"ת סי' תשנו] הובאה תשובת הרי"ד וטעמו משום דס"ל שהגזירה היתה רק לתרומה ולא לחולין.

השו"ע לא הביא נידון זה, והרמ"א הביא רק את דעת האוסרים וכתב דכן נהגו.

<u>אופן הרחיצה שבהם גזרו גזירת מרחצאות</u>

א] אם רוחצת רק גופה ולא ראשה או איפכא פשוט דלא גזרו בזה, שהרי גזרו רק על ראשו ורובו.

ויש שהביאו משו"ת פרי האדמה שכתב שלא גזרו אלא על רחיצת ראשו ורובו יחד, אך אם רוחץ ראשו לחוד ורובו לחוד לא גזרו.

ב] אין נפק"מ לענין גזירה זו בין אם נכנסת במים כגון באמבטי ובין אם נפלו עליה מים שאובים כגון במקלחת, כמבואר בתוס' [גיטין דף טו. ד"ה וטהור], וכ"כ הרדב"ז בשו"ת [הובא בלחם ושמלה ס"ק קכב], וכך כתב בשו"ת אג"מ [יו"ד ח"ב סי' צו].[72]

<u>הפלגת הזמן אחר הטבילה שבו גזרו לא לרחוץ</u>

רש"י [שבת דף יג.] כתב שלא ירחצו בו ביום, ועפי"ז כתב בשו"ת אגרות משה [יו"ד ח"ב סי' צו] שלפי המחמירים אין לרחוץ עד סוף היום שלמחרת. [אמנם לנשים איסטניסיות היקל בעיקר הגזירה].

ובשו"ת שבט הלוי [ח"ה סי' קכג] כתב שאם באה לביתה ונהגה היתר מחמת הטבילה כגון שנגע בה בעלה, נמצא שיודעת שהמקוה מטהר ולא הרחיצה שאחריו, ואין מקום לגזירה הנ"ל. ועוד כתב דמסתבר שאם כשבאה לביתה עסקה בדברים שיכולים ללכלך אותה, ואח"כ רחצה אין זה בכלל הגזירה, דלא גזרו אלא כשרוחצת אחר הטבילה ללא סיבה.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל נקט שכל הגזירה היא רק ברוחצת בסמוך לטבילה, אך אם באה לביתה רשאית מיד לרחוץ.

<u>סימן רכ</u>

<u>הקדמה</u>

כשם שבאדם אמרו דדבר תורה רק רובו המקפיד חוצץ, וגזרו על מיעוט המקפיד ועל רובו שאינו מקפיד, אך מיעוט שאינו מקפיד אינו חוצץ, כן הוא גם בכלים, כמבואר במשנה [פ"ט מ"ז] דדבר שאינו מקפיד אינו חוצץ. וכתב הרמב"ם [פ"ג ה"י] שאם הוא חופה את רוב הכלי ה"ז חוצץ אף שאינו מקפיד. וכן הוא ברא"ש [סוף פ"ט].

<u>סעיף א</u>

מקור הדין במשנה [פ"ט מ"ה] ונחלקו הראשונים בביאורה:

א] רש"י [שבת דף טו: ד"ה בכלי] פירש דשאר דברים אינם חוצצים בכלי זכוכית משום שאינו מקפיד להסירם הואיל ונופלים מאליהם כיון שאינם נדבקים כ"כ,[73] משא"כ זפת ומור שנדבקים מאד ואינם נופלים מאליהם, מקפיד עליהם להסירם.

ב] הסמ"ג פירש בשם ר"י שגם שאר דברים חוצצים בכלי זכוכית, והחידוש של המשנה הוא שגם זפת ומור שאינם חוצצים בשאר כלים שדרך לזפתם, ואין מקפידין עליהם כ"כ, מ"מ בכלי זכוכית חייצי דמקפיד.

ביאורים והערות

72. ובספר לחם ושמלה [ס"ק קכב] כתב שבמקום שנהגו להקל במקלחת אין למחות בידם, דאף שמן הדין אין מקום לחלק, מ"מ העיקר לדינא כהפוסקים שלא החמירו בזה כלל.

73. והיינו שבמציאות גם שאר דברים שאינם נדבקים כ"כ חייצי שאין המים נכנסים בהם, אלא שההיתר הוא מדין מיעוטו שאינו מקפיד.

קנין הלכה

מראי מקומות

והטור כתב שבכלי זכוכית אין שאר דברים חוצצים לפי שאינם נדבקים, וביאר בו הפרישה כרש"י, שמתוך שאינם נדבקים כ"כ לכן אינו מקפיד עליהם. גם הלבוש העתיק לשון הטור.
והש"ך [ס"ק א] והב"ח כתבו להחמיר כהסמ"ג, דכ"ש ששאר דברים חוצצים בכלים.

כתב הב"י [בבדק הבית בסוף הסימן בשם א"ח] דכלי מתכות שהעלו חלודה וא"א להעביר לא ע"י שפשוף ולא ע"י גחלים שלא ישאר בה מעט הו"ל מיעוטו שאינו מקפיד ואינו חוצץ. ויש כאן דין כללי בדיני חציצה דגם חציצה שאינו רוצה בה ומקפיד עליה, מ"מ אם א"א להסירה בשום אופן ה"ז בגדר אינו מקפיד הואיל ומתייאש ממנה, שיודע שזו צורת הכלי שלו עם החציצה הדבוקה בו.

סעיף ב

לשון השו"ע "כל דבר שדרך להקפיד עליו" וכו', והיינו שאם דרך בני אדם להקפיד עליו ה"ז חוצץ אף אם אדם זה אינו מקפיד. וכן הוא בשו"ע לעיל [סי' קצח סעיף א] לענין טבילת אדם.
ועיי"ש בט"ז [ס"ק ג] ובש"ך [ס"ק ב] דה"ה אם רוב בני אדם אינם מקפידים והיא מקפדת ה"ז חוצץ.
וכתב בערוך השולחן [ס"ק ג] שגם בחציצה בכלים הדין כן, שבין אם רוב העולם מקפידים והבעלים אינו מקפיד, ובין אם הבעלים מקפיד ורוב העולם אינם מקפידים הוי בגדר מקפיד והוי חציצה.

ומש"כ הרמ"א ששחרורית הדבוק ביורה מבחוץ הוי כדופן הכלי ואינו חוצץ, מקורו בפי' הרא"ש למשנה [פ"ט סוף מ"ב והובא בב"י סוף סי' קכ] ועיי"ש ברא"ש שהואיל ואין אדם מקפיד עליו ודרכו בכך חשיב כדופן הכלי ואפילו בכולו אינו חוצץ. [ויש כאן סברא מחודשת דהך שחרורית לא חשיבא רק כחציצה שאין מקפידין עליה, שאז היה הדין שברובו חוצץ וכ"ש בכולו, אלא חשיבא כעצם הכלי ולכן אינה חוצצת אף בכולו].

סעיף ג

מקור הדין במשנה [פ"י מ"א], וביאר הט"ז [ס"ק ד] טעמו דכיון שהידות לא ישארו כן, שדרך לחלצן ולתקנן כראוי לכן חשיבא היד כדבר זר לגבי הכלי והוי חציצה.

סעיף ד

מקור הדין בתוספתא [פ"ז ה"ג], ונתחדש בזה דכל זמן שהיד עושה מעין מלאכתה הראשונה אין היא חוצצת, משום שהכלי עומד להשתמש בו בינתיים עם היד הזו, משא"כ אם אין עושין מעין מלאכתן שרואים את היד כדבר זר לכלי.

סעיף ה

מקור הדין בתוספתא [פ"ז ה"ד], ושם נתפרש הטעם שאין היד שנשברה מן השפה ולפנים חוצצת, מפני שהוא בבית הסתרים.
ועיין רא"ש [פ"י מ"ה] דמתחדש בתוספתא שלא גזרו חכמים דיני חציצה בבית הסתרים דכלים [אף שגזרו חציצה בבית הסתרים דאדם, דאף שאין צריך שיבואו בו המים, צריך שיהא ראוי לביאת המים כמבואר בגמ' קידושין (דף כה.) לענין שפחה שטבלה ואח"כ נמצא בין שיניה דבר חוצץ שהצריכה רבי טבילה אחרת, אך בכלים לא גזרו כלל דין חציצה בבית הסתרים דידהו].
אמנם בתום' [חולין דף עג. ד"ה מטביל] מבואר דס"ל שגם בבית הסתרים דכלים קפדינן בחציצה, ועיין להלן [סעיף ט].
ומש"כ בשו"ע סירגה בגמי או במשיחה, עיין ש"ך [ס"ק ב] שהכוונה שעשה תיקון ע"י גמי או חבל, וכיון שסופו לפרקו ולתקנו

קנין הלכה

מראי מקומות

לכן הוי חציצה, משא"כ דיבק בשרף שהוא תיקון טוב וסופו להשאר כך, לכן אינו חוצץ.

סעיף ו

מקור הדין במשנה [פ"י מ"א], ונחלקו הפוסקים במציאות זו של הטובל כלי כשפיו למטה:

א] הב"י נקט שדוקא כאשר פיו צר קצת אין המים נכנסים בו, אבל אם הוא רחב, המים באים בכולו.

ב] הט"ז [ס"ק ו] הביא שהב"ח נקט שגם כלי רחב אין המים באים בתוכו וכך נקט הש"ך [ס"ק ג], ולא חילקו בין כלי שחללו גדול [פירוש שעומקו גדול] לבין כלי שטוח קצת.

ג] הט"ז כתב שכלי רחב ואינו עמוק כ"כ המים באים בכולו, והש"ך [בנקוה"כ] כתב שהדבר בדוק דזה אינו [ואף כלי רחב ואינו עמוק כ"כ אין המים באים בכולו, אם טובלו דרך פיו].

לענין טבילת כלי בתוך כלי הביא הרמ"א שהמרדכי הזהיר שהכלי הפנימי יהיה רפוי בתוך הכלי החיצון ולא יתקע סכינים בדופן הכלי, וכן הזהיר הרמ"א שלא יהא הכלי הפנימי כבד. ויבוארו פרטי דינים אלו בע"ה בסי' קכ [ס"כ].

סעיף ז

מקור הדין במשנה [פ"י מ"א] וראה להלן [סעיף ח] דיש עצה נוספת, והיא למלא את הכלי מבחוץ ואז לשוקעו במקוה, ובאופן זה כולו מלא מים ואין בו אויר הפוסל את הטבילה. וראה הטעם להלן.

סעיף ח

מקור הדין בראי"ש [סי' ל], וכתב הש"ך [ס"ק ז] שכאשר הכנים את הכלי כשהוא ריקן ומשהה אותו עד שיתמלא, אין להקשות דאין מים אלו מחוברים למקוה כיון שאין בפיו כשפופרת הנוד, משום שלכלי עצמו סגי בכל שהוא [כדלעיל סי' רא ס"ט].

ובאופן השני שמילא את הכלי במים מבחוץ ואז הכניסו למקוה, ג"כ יש לשאול איך יצאו המים שבכלי מתורת שאובין והרי אין להם השקה כשפופרת הנוד, וי"ל דלענין פסול שאובין סגי בהשקה כל דהו, כמבואר במשנה [פ"ו מ"ח] ובשו"ע [לעיל סי' רא סעיף נג] דמשיק את העליון לתחתון ע"י חיבור כשערה.

סעיף ט

מקור הדין במשנה [פ"י מ"ה]. והטעם שאין צריך לטבול את כל היד הוא משום שמה שאינו נצרך לכלי אינו מגוף הכלי, ואמרו ע"ז בגמרא [חולין דף עב:] דכל העומד ליחתך כחתוך דמי. ועיין ר"ש ורא"ש שהקשו דא"כ ניהוי חלק זה העודף של היד כחוצץ על מקומו, ותירצו דבבית הסתרים דכלים לא קפדינן בחציצה, כמבואר בתוספתא [פרק ז].

[ובכת"י ר"ב אשכנזי נוסף בר"ש שהטעם משום דאין אדם מקפיד על חציצה בבית הסתרים בכלים]. ובתוס' חולין [דף עג. ד"ה מטביל] הקשו קושיא זו ותירצו דמיירי בבית יד העשוי חוליות, וטובל כל החוליות שהן מגוף הכלי ואין שם חציצה, ונמצא שתוס' בחולין סוברים דיש חציצה גם בבית הסתרים דכלים.

ועיין חזו"א [קמא סי' י ס"ק א] שהקשה על הר"ש והרא"ש דאם אכן הוי בית הסתרים דכלים, א"כ יצטרך לטבול את כל היד משום שהיא חיצוניות הכלי, דפשיטא להחזו"א שאם יהא כלי שדבוק לו דבר החוצץ אלא שהוא במיעוטו, מ"מ צריך שיבואו המים על הדבר החוצץ מבחוץ, דמתוך שאינו חוצץ והוא בטל לכלי א"כ שטחו החיצון של הדבר החוצץ הוא הוא שטח הכלי,

והוא טעון ביאת מים.[74] ואח"כ ציין החזו"א לדברי תוס' חולין [הנ"ל] שלא נקטו כהר"ש והרא"ש. אמנם מדברי הר"ש והרא"ש מתבאר דס"ל דכיון שהכלי כולו בתוך המקוה, והיד לא נחשבת חציצה לכן נחשב הכלי כטבול אף שהמים אינם באים על החציצה מבחוץ.

ביאורים והערות

74. ומשמע בחזו"א שאין זה רק פסול של חציצה [דהוי מדרבנן כיון שהוא במיעוטו], אלא הוי כאילו חלק זה מהגוף לא הוטבל כלל והוי פסול דאורייתא.

קנין הלכה

מראי מקומות

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש שבט תשפ"ג
יו"ד הלכות מקוואות סי' רא מסעיף נ וסי' רב
מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

<u>סעיף נ</u>

א. 1) מקוה של מי גשמים שנסדק אחד מכותליו והמים יוצאים משם, מה הדין אם נשאר מ' סאה אחר שיצאו קצתן שעד הסדק, ומה הדין אם לא נשאר מ' סאה?

2) מקוה הבא ממעין האם מטהר בזוחלין, כשהופסק מהמעין וכשלא הופסק?

3) מים שיוצאין וחוזרין האם מיקרי זוחלין?

ב. 1) האם אפשר לסתום הסדק בידו או בדבר המקבל טומאה?

2) מקוה שקבעו בצדדיו ובקרקעיתו נסרים, כדי שלא יבלעו המים בקרקע, והנסרים קבועים במסמרים, האם מיקרי הוייתו על ידי דבר המקבל טומאה?

<u>סעיף נא</u>

ג. מה הדין כשמימי המקוה נוטפים מעט מעט או נבלעים בקרקע מעט מעט, האם מיקרי זחילה, והטעם?

<u>סעיף נב</u>

ד. כשרוצה לערב שני מקואות כדי להכשיר אחד מהם או שניהם, כמה צריך שיהיה רוחב הנקב שביניהם, וכמה צריך שיהיה רוחב קילוח המים;

1) במקוה פסול מדאורייתא עם מקוה כשר?

2) במקוה פסול מדרבנן עם מקוה כשר?

3) במקוה חסר עם מקוה שיש בו מ' סאה?

4) בששניהם חסרים?

ה. לאחר שעירב המקואות ונתכשרו כולם נסתם הנקב, האם המקוה נשאר בהכשרו;

1) במקוה פסול מדאורייתא עם מקוה כשר?

2) במקוה פסול מדרבנן עם מקוה כשר?

3) במקוה חסר עם מקוה שיש בו מ' סאה?

ו. 1) מה הדין בספק אם הנקב רחב כשפופרת הנאד?

2) אם יש הרבה נקבים דקים - האם מצטרפים לכשפופרת הנוד - כשאחד שלם ואחד חסר וכששניהם חסרים?

3) ומה הדין לטבול במקוה שהוא בצד הנהר שאין בו מ' סאה, כיון שמי הנהר מחלחלים דרך הנקבים בקרקע?

<u>סעיף נג</u>

ז. הבא להכשיר מקוה שאוב ממקוה שלם שאינו שאוב;

1) כמה צריך להיות החיבור ביניהם?

2) האם יש נפק"מ אם כולו שאוב או רק מקצתו?

3) איך מיישב הש"ך קושיית הב"ח על הרא"ש בנידון זה?

4) מה טעם לא התיר החתם סופר לטבול במקוה שאוב שנכשרת ע"י נקב כשפופרת הנוד - אם סותמין הנקב?

<u>סעיף נד</u>

ח. כותל שבין שני מקואות שנסדק מצד זה לצד זה, לשתי או לערב;

1) מה הדין לדעת הרא"ש והטור?

2) מה הדין לדעת הרמב"ם?

3) איך נקטינן להלכה?

ט. 1) אם נפרץ הכותל למעלה זה לזה, כמה צריך שיהיה המים הגובה וברוחב, והטעם?

2) ומה הדין אם לא נפרץ הכותל, אלא שהמים הולכים מזה לזה למעלה מן הכותל?

3) ומה הדין אם היה גל של עפר בין ב' המקואות ונטל מגובה הגל מעט עד שמקלחין זה לזה?

<u>סעיף נה</u>

י. שלשה מקואות שעומדים זה בצד זה, בשנים מהם יש בכל אחת מ' סאה מים כשרים, ובאחד מהם שהוא מן הצד יש כ' סאה מים שאובים, וירדו שלשה וטבלו בהן ומתוך כך נתמלאו ויצאו על שפתן ונתערבו יחד;

1) האם אותם שטבלו טהורים?

2) האם הוכשרו המקואות לעולם?

3) האם בעינן שהמים שיוצאים חוזרים למקומם או אפי' כשנוזלים לתוך השני כשר, ומה הטעם?

4) ומה הדין אם האמצעי נתחבר לשאוב קודם שנתחבר לכשר, והטעם?

יא. בעובדא דלעיל, באופן שהשאוב הוא באמצע;

1) האם הוכשרו המקואות ונטהרו הטובלים בהם?

2) מה הטעם לא נפסלו מן השאוב?

3) מה הפי' במש"כ הר"ש 'ומה שנתערב ממנו עם כל אחד נתבטל ברוב קודם שירדו למקוה'?

<u>סעיף נו</u>

יב. שני מקואות - אחד של עשרים סאה מים כשרים ואחד של עשרים סאה מים שאובים, ירדו שנים וטבלו בהן והשיקום - מה דינו?

<u>סעיף נז</u>

יג. איך מתיישב מה שכתב הרמ"א: כלי המונח בצד המקוה, מנענע בידו המקוה שיעבור גל מהמקוה ע"ג הכלי. עם מה שנפסק בסעיף מח לפי דעות הרא"ש והרשב"א שלא יאחז בידו וכו'?

יד. שם ברמ"א: ובלבד שלא יעקור הגל ממקומו אלא יהא מחובר למקוה.

1) מה הדין אם נעקר הגל ממקומו?

2) והאם כשהמקוה נובע מים חיים ונעקר הגל ממקומו בעינן מ' סאה, והטעם?

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>סעיף נח - נט</u>

טו. 1) חורי המערה [המקוה] וסדקיה, האם מטבילין בהן בכל שהוא, והטעם?

2) חפירה שתחת המקוה - האם מטבילין בה?

3) כשמטבילין במקוה חסר שעומדת בצד שלם, כמה צריך שיהיו שם המים - בטבילת אדם ובטבילת כלים?

<u>סעיף ס</u>

טז. האם זוחלין - ממי גשמים או ממעיין - מערבין מקואות כשיש מהם פחות ממ' סאה ויש של מ' סאה?

<u>סעיף סב - סג</u>

יז. מקוה שיש בו ארבעים סאה מצומצמות;

1) מה טעם לא יקפוץ לתוכו ולא יטבול בו פעמיים זה אחר זה?

2) טבלו בו שנים זה אחר זה, האם השני נטהר כשגליו של ראשון נוגעות עדיין במים?

3) הטביל בו בגד עבה ואח"כ טבל בו אדם, האם נטהר האדם כשהבגד עדיין נוגע במים?

4) מאי שנא הטובל אחר אדם שטבל מהטובל אחר שהטביל בו בגד עבה - כששניהם נוגעים במקוה?

יח. 1) מי שמטביל יורה או שאר כלים - מה טעם צריך להורידן דרך פיהם?

2) ומה הדין להטבילן דרך צידן - לכתחילה ובדיעבד?

<u>סעיף סד</u>

יט. 1) המטביל כר או כסת במקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות, כיצד מעלה אותן ומה הטעם?

2) המטביל קופה או שק במקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות, כיצד מעלה אותן ומה הטעם?

<u>סעיף סה</u>

כ. 1) טבלו במקוה שהוא מוחזק להיות מימיו מתמעטין ולעמוד על פחות ממ' סאה, האם צריכה לחזור ולטבול?

2) ומה הדין אם טבלה במקוה שפעמים שמימיו עולין ופעמים מתמעטים, ומה הטעם?

<u>סעיף סו</u>

כא. 1) מקוה שמימיו מתפשטים - האם יכול לעשות כעין גדר מעצים ואבנים או מכלים כדי שיקבצו המים אל מקום אחד?

2) כמה צריך להיות גובה המים שתוכל לטבול בו?

3) ומה הדין בדיעבד כשאין מקוה אחרת ואי אפשר לתקן?

4) ומה הדין שתטבול באלכסון?

<u>סעיף סז - סט, עג</u>

כב. 1) מקוה שמסתפק אם נפלו לתוכו מים שאובים או אם היו בהן ג' לוגין או אם היה במקוה לפני כן מ' סאה, מה הדין והטעם?

קנין הלכה

מראי מקומות

2) מקוה שיש בה מ' סאה ולצידו מקוה שאין בו מ' סאה - כשהיה רוב מי כשרים וכשלא היה רוב מים כשרים - ונפלו ג' לוגין מים שאובים לאחד מהן ואינו יודע לאיזה מהן, מה הדין והטעם?

3) ומה הדין כששניהם פחותים ממ' סאה ונפלו לאחד מהן ואינו יודע לאיזה מהן, ומה הטעם?

4) ואם אח"כ ירדו גשמים ונתמלאו שניהם, האם יכול לטבול בהן - לכתחילה ובדיעבד?

5) ומה הדין כשרק אחד נתמלא במי גשמים, האם תולין שנפלו השאובין באותו שלא נתמלא במי גשמים?

6) מקוה שהניחו ריקן ומצאו מלא, מה דינו והטעם?

<u>סעיף ע</u>

כג. 1) צינור שמקלח למקוה ויש מכתשת בצידו, ספק מהצינור למקוה ספק מהמכתשת למקוה, מה הדין ומה הטעם?

2) ומה הדין אם יש במקוה רובו מים כשרים, ומה הטעם?

<u>סעיף עא</u>

כד. 1) הטמא - בטומאה דאורייתא או דרבנן - שירד לטבול וספק אם טבל או אם היה שם מ' סאה, מה דינו והטעם?

2) מה הדין כשטבל במקוה, ועכשיו נמצא המקוה חסר, ואין ידוע אם בשעה שטבל כבר נחסר או רק אח"כ?

3) מה הדין כשטבל במקוה, ועכשיו נמצא המקוה מלא, ואין ידוע אם בשעה שטבל כבר היה מלא או שנתמלא אח"כ?

4) מקוה שנמדד ונמצא חסר - ברה"ר או ברה"י - מה דין הטהרות שנעשו על גביו למפרע, ומה הטעם?

<u>סעיף עב, עד</u>

כה. 1) שני מקואות שאין בהם מ' סאה ונפלו ג' לוגין מים שאובים לתוך אחד מהם ואין ידוע לאיזה מהן, ואח"כ נפלו עוד ב' לוגין שאובים לתוך אחד מהם וידוע לאיזה נפלו. האם תולין שהראשונים נפלו לזה שהשניים נפלו?

2) ובאופן שידוע היכן נפלו הראשונים ואין ידוע היכן נפלו השניים, האם תולין שהשניים נפלו לזה שנפלו הראשונים?

3) האם יש נפק"מ אם רובה מים כשרים או לא?

4) ומה הדין כשמקוה אחד שאוב או פסול ואחד כשר, האם תלינן שהשאובים לתוך השאוב או פסול נפלו?

5) כל המקואות הנמצאות - שנראו שנעשו ע"י אדם או שנעשו בידי שמים - האם כשרות או פסולות, ומה הטעם?

<u>סעיף עה</u>

כו. 1) האם מותר להטיל יורה מלאה מים חמים לתוך המקוה לחממו?

2) האם מותר למלאות מקוה מים חמים ולחברו לנהר בשפופרת הנוד?

3) ומה הדין בחמי טבריה?

4) לאחר הטבילה במי מקוה כשרים, האם מותרת ליכנס למרחץ להתחמם או לחזור ולרחוץ, ומה הטעם?

<u>סימן רב סעיף א-ב</u>

כז. 1) באיזה אופן שייך חציצה בכלים - ברובו ובמיעוטו?

2) זפת ומור שנקט המחבר שחוצץ בכלי זכוכית, האם דוקא הם או כ"ש שאר דברים?

3) שחרורית הדבוק ביורה - בפנים או בחוץ - האם חוצץ, ומה הטעם?

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>סעיף ג-ה</u>

כח. 1) ידות הכלים שעומדים להורידם, האם חוצצין, ומדוע?

2) ידות הכלים שנשתברו, האם חוצצין?

3) מגל שנשברה ידו, מן השפה ולפנים או מן השפה ולחוץ, האם חוצצת?

4) מגל שנשברה ידו וסירגה בגמי או במשיחה או דבקה בשרף, האם חוצצת, ומה הטעם?

<u>סעיף ו</u>

כט. 1) כלי שכפה פיו למטה והכניסו למים, האם עלתה לו טבילה Y כשפיו צר או רחב, ומה הטעם?

2) ומה הדין בכלי רחב שאין בו חלל גדול כמו קערות?

3) האם מותר לטבול כלי בתוך כלי - כשהחיצון טהור וכשהחיצון ג"כ צריך טבילה?

4) מה הם התנאים שצריך ליזהר כשטובל כלי בתוך כלי?

<u>סעיף ז-ט</u>

ל. 1) כלי שצר מב' צדדיו ורחב באמצע, איך טובלין אותו?

2) כלי שפיו צר יותר משפופרת הנוד, איך טובלין אותו?

3) ידות הכלים שהן ארוכות ועתיד לקוצצן, כמה מטביל, ואמאי לא הוי מקום חתך חציצה?